

Edunvalvojan määrääminen lapselle esitutkinnassa

Helmi Hieta-aho

3/2024

TIIVISTELMÄ

Helmi Hieta-aho: Edunvalvojan määrääminen lapselle esitutkinnassa

Opinnäytetyön muoto: tutkimuksellinen

Julkisuusaste: Julkinen

Ohjaaja: Anu Haikansalo

Tutkinto: Poliisi (AMK)

Tämä opinnäytetyö on lainopillinen tutkimus edunvalvojan määräämisestä lapselle esitutkinnassa. Tavoitteena on, että tämä opinnäytetyö esittelee edunvalvojan määräämistä koskevan prosessin ja antaa vinkkejä hakemuksen laatimiseen sekä tutustuttaa lukijan yleisellä tasolla edunvalvojan rooliin rikosprosessissa.

Edunvalvojan määräämisellä tarkoitetaan tilannetta, jossa lapsen huoltajat eivät voi valvoa lapsen etua, vaan heidän tilalleen tulee määrätä edunvalvojan sijainen. Tutkimuksessa käydään läpi, milloin edunvalvojan sijainen tulee määrätä eli on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja tai muu edustaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Toisekseen todetaan, milloin edunvalvojan määrääminen on selvästi tarpeetonta.

Määräämistä koskeva prosessi selostetaan käytännönläheisesti. Työssä tarkastellaan erikseen perusmuotoista edunvalvojan määräämistä ja kiireellisiä tilanteita koskevaa väliaikaismääräystä. Lisäksi käsitellään lyhyesti edunvalvojan vaihtamista koskevaa prosessia.

Työssä käydään läpi myös edunvalvojan roolia. Tarkoituksena on selostaa, kuka voi toimia edunvalvojana ja mitä tehtäviä edunvalvoja hoitaa. Lopuksi tarkastellaan Tandem-mallin ja Yhden juristin -mallin välisiä eroja. Tandem-mallissa edunvalvoja ja oikeusavustaja ovat eri henkilöitä, kun taas Yhden juristin -mallissa sama henkilö hoitaa molempia tehtäviä. Loppupäätelmänä Tandem-malli on lapsen edun kannalta parempi vaihtoehto.

Yhteenvetona edunvalvojan määrääminen on oikeuskäytännön valossa hyvällä tasolla. Prosessia tulisi kuitenkin kehittää nopeammaksi ja valtakunnallisella tasolla yhteneväisemmäksi.

Sivumäärä: 48 sivua

Tarkastuskuukausi ja vuosi: maaliskuu 2024

Avainsanat: edunvalvoja, edunvalvojan sijainen, edunvalvonta, lapsioikeus, rikosprosessi, esitutkinta, kuulustelu

ABSTRACT

Helmi Hieta-aho: Appointing a Guardian to a Child in Preliminary Investigation

Type of thesis: Research-based thesis

Publicity: Public

Supervisor: Anu Haikansalo

Degree: Bachelor of police services

This thesis is a legal research about appointing a guardian to a child in preliminary investigation. The aim is to present the process, give tips on preparing an application and tell information about the role of the guardian in criminal procedure.

When the legal guardian (usually the parent) can not protect the child's interest, the public authority needs to appoint a substitute guardian to the child. The appointing must be made when there is a reasonable cause to assume that the parent can not impartially protect the child's interest. It is also necessary to describe when the appointing is clearly unnecessary.

The aim is to explain the appointing process practically. This thesis describes the basic form and also the interim order which is used in urgent situations. In addition, the process of changing the guardian is explained briefly.

Another theme is the role of the guardian. This thesis answers to the questions: who can be appointed as a guardian and what kind of responsibilities the job includes. In the Tandem-model there is one person that works as a guardian and another person who works as a legal adviser. Whereas in the One lawyer -model one person handles both of these roles. This thesis displays the pros and cons of these models. From the point of child's interest the Tandem-model is a better option.

In conclusion the process of appointing a guardian is being carried out well when observing case law. Nevertheless I see that the process should be developed to be faster and more compatible on national level.

Pages: 48

Month and year of review: March 2024

Keywords: Guardian, legal guardian, substitute guardian, child law, criminal procedure, preliminary investigation, interrogation

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	2
1.1 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajausta.....	2
1.2 Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksessa käytettävä aineisto	4
1.3 Aiemmat tutkimukset	5
1.4 Työn rakenne	6
2 LAPSEN ASEMA	7
2.1 Lapsen oikeudet kansainvälisissä säädöksissä	7
2.2 Lapsen oikeudet kansallisessa lainsäädännössä.....	9
2.3 Lapsen asema rikosprosessissa.....	10
3 EDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMINEN.....	15
3.1 Edunvalvojan tarpeen tunnistaminen.....	16
3.2 Edunvalvojan määrääminen selvästi tarpeetonta.....	19
3.3 Edunvalvojan määrääminen prosessina	20
3.3.1 Kuka on velvollinen toimimaan?.....	20
3.3.2 Etukäteisvalmistelu ennen hakemuksen laatimista.....	22
3.3.3 Hakemuksen täyttäminen.....	23
3.3.4 Hakemuksen käsittely	24
3.4 Väliaikainen määräys	25
3.5 Edunvalvojan vaihtaminen.....	29
3.6 Muita erityiskysymyksiä	30
4 EDUNVALVOJA	32
4.1 Kelpoisuus.....	32
4.2 Tehtävät	34
4.3 Edunvalvoja ja oikeusavustaja – yhteen vai erikseen	39
5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	42
LÄHTEET	45

1 JOHDANTO

Olen ajoittain pohtinut, että jos ikinä joudun itse rikosprosessin uuvuttavaan myllyyn niin ainakin minä tiedän oikeuteni. Olenhan kouluttautunut oikeustieteen maisteriksi ja pian olen myös uuni-tuore poliisi. Jos joskus löydänkin itseni poliisin kuulusteluhuoneesta myös siltä toiselta puolelta pöytää, niin kykenen huolehtimaan oikeuksieni toteutumisesta. Hienosti sanottuna käytän siis itse puhevaltaani. Tälle lähtökohdalle myös rikosprosessimme rakentuu eli täysi-ikäinen oikeustoimikelpoinen henkilö valvoo itse omaa etuaan.

Entä sitten, kun rikosprosessin pyörteisiin joutuu lapsi. Luonnollisesti lasta ei voida kohdella rikosprosessissa samalla tavalla kuin aikuista. Tämä on huomioitu myös lainsäädännössämme, joka on täynnä erilaisia alaikäistä koskevia erillisiä säännöksiä, joilla pyritään turvaamaan lapsen erityinen asema. Lapsen ei voida olettaa kykenevän käyttämään omaa puhevaltaansa, ainakaan tavalla, joka turvaa hänen etujensa toteutumisen parhaalla mahdollisella tavalla. Lapsen elämässä puhevaltaa käyttävätkin pääsääntöisesti vanhemmat tai huoltajat. Entä jos huoltaja on itse epäiltynä lapseen kohdistuvassa rikoksessa? Tai entä jos huoltaja ei kykene vakavan sairauden tai mielenterveyden ongelmien vuoksi huolehtimaan lapsensa edusta? Näihin tilanteisiin ratkaisun antaa ulkopuolisen puolueettoman edunvalvojan sijaisen määrääminen.

Tässä tutkimuksessa edunvalvojan sijaiseen viitataan myös käyttämällä pelkkää edunvalvoja-termiä. Näin ollen edunvalvojan sijaisella ja edunvalvojalla tarkoitetaan samaa asiaa. Huoltajalla tarkoitetaan lähtökohtaisesti lapsen biologisia ja/tai sosiaalisia vanhempia, mutta on syytä huomauttaa, että huoltajana voi toimia myös muu kuin lapsen vanhempi.

1.1 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus

Tutkimuksen tavoitteena on ensinnäkin selvittää edunvalvojan määräämiseen liittyvää sääntelyä ja ohjeistusta. Tutkimuksessa käydään läpi, milloin edunvalvoja voidaan tai tulee määrätä. Edunvalvojan määräämistä koskeva prosessi pyritään kuvaamaan mahdollisimman käytännönläheisesti. Järkevää on kuvata koko prosessi eri viranomaisvaiheineen. Koska kyseessä on Poliisiammattikorkeakoulun opinnäytetyö, on kuitenkin luontevaa painottaa poliisin roolia tässä prosessissa. Prosessin mahdolliset ongelmatilanteet ja kompastuskivet tuodaan esille oikeuskäytännön avulla.

Teen myös lähempää tarkastelua edunvalvojan rooliin. Vastaan kysymyksiin kuka voi toimia edunvalvojana sekä minkälaisia tehtäviä kyseiseen rooliin kuuluu. Toisekseen tutkimuksessa käsitellään edunvalvojan roolin osalta sitä, voiko edunvalvojana toimia sama henkilö, joka toimii asiassa lap-

sen oikeusavustajana. Vaihtoehtoinen ratkaisu on Tandem-malli, jossa lapselle määrätään erikseen edunvalvoja sekä oikeusavustaja. Tutkimuksessani tuon esille tämän Tandem-mallin hyötyjä ja haittoja. Näin ollen pyrin vastaamaan siihen, onko parempi ratkaisu, että nämä tehtävät on erotettu toisistaan vai että niissä toimii nimenomaisesti sama henkilö.

Aihe rajautuu nimenomaan poliisin suorittamaan esitutkintaan, jossa lapselle määrätään edunvalvoja. Edunvalvoja on mahdollista määrätä rikosprosessin muussakin vaiheessa, mutta tässä tutkimuksessa kuvataan prosessi, jossa määräys haetaan ja tehdään esitutkinnan aikana. Koska asiaa koskeva keskeinen lainkohta (ETL 4:8) koskee vain alle 18-vuotiaita lapsia, ei tutkimus käsittele edunvalvojan määräämistä muulle vajaavaltaiselle. Edunvalvojan tehtävien osalta pääpaino on esitutkinnassa, mutta edunvalvojan tehtäväkuvaa pyritään avaamaan koko prosessin osalta. On syytä huomauttaa, että edunvalvojaa käytetään myös siviilioikeudellisten asioiden hoitamisessa. Tässä tutkimuksessa ei ole kyse tällaisesta yleisestä edunvalvonnasta taikka esimerkiksi edunvalvontavaltuutuslain mukaisesta edunvalvontavaltuutuksesta. Näkökulma rajautuu aiheen käsittelyyn kotimaisessa viitekehyksessä, eikä tarkoituksena ole tehdä miltään osin oikeusvertailua.

Allekirjoittaneella on tietysti tavoitteena myös kehittää ja syventää omia tietojaan ja taitojaan työelämä varten. Poliisiammattikorkeakoulun perustutkinto pitää sisällään kevyen katsauksen myös lapsiin kohdistuvien rikosten tutkintaan ja lasten kuulustelemiseen¹. Tuon opetuksen ohessa on käyty lyhyesti läpi myös edunvalvojaan liittyviä seikkoja. Perustutkinnon sisältö jää kuitenkin hyvin pintaraapaisuksi näiltä osin. Lapsirikostutkintaan on oma lisäkoulutuksensa ja lähtökohtana onkin, että lapsiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on lähtökohtaisesti annettava tähän tehtävään erikoistuneille tutkijoille². Aina ei ole kuitenkaan saatavilla lapsirikostutkintaan erikoistunutta poliisimiestä. Näin ollen jokaisen poliisimiehen tulisi kyetä kuulustelemaan lapsia. Lapsia kuulusteltaessa tulee laittaa erityistä huomiota lapsen edun ja oikeuksien toteutumiselle. Siten myös edunvalvojan määräämistä koskevan prosessin tulisi olla perusteiltaan jokaisen poliisimiehen tiedossa.

¹ Poliisi (AMK) -tutkinnon opetussuunnitelma (180 op) 2022–2024, 32 ja 36.

² POL-2019-34669, 5.

1.2 Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksessa käytettävä aineisto

Tässä tutkimuksessa tarkoituksena on tulkita ja systematisoida voimassa olevaa lainsäädäntöä tavalla, joka palvelee ennen kaikkea näitä normeja käytännössä soveltavia tahoja eli tässä tapauksessa poliiseja, syyttäjiä, tuomareita ja asianajajia. Näin ollen metodiksi on syytä valita lainoppi.³ Lainopin tehtävän on muotoillut esimerkiksi Nuutila, joka toteaa, että lainopin tehtävä sisältää lainopillisten ongelmien uudelleen muotoilun, uudenlaisen systemaattisten yhteyksien osoittamisen sekä ongelman ratkaisun kannalta relevanttien näkökohtien jäsentämisen⁴. Lainopillinen tutkimusmenetelmäni on kritisoiva eli otan kriittisesti kantaa niin voimassa oleviin oikeusnormeihin kuin oikeudelliseen käytäntöön⁵. Tutkimussuuntaus asettuu aiheeltaan rikosprosessioikeuden ja lapsioikeuden sektoreille.

Hyödynnän tutkimuksessa lähdeaineistoa monipuolisesti. Lainopillisen tutkimuksen kannalta ensisijaisia lähteitä ovat säädöstekstit sekä lain esityöt. Tuon esille myös keskeiset ulkomaiset lähteet, mutta pääpaino on kotimaisessa normistossa. Oikeuslähdeopin⁶ mukaisesti tuon esille myös soveltuva oikeuskäytäntöä sekä oikeuskirjallisuutta. Aiheen vuoksi hyödynnän oikeuskäytännön osalta lähinnä kotimaisten alempien oikeusasteiden ratkaisuja sekä laillisuusvalvojien ratkaisuja. Lisäksi tarpeen on tuoda esille myös ohjetasoiset normit sekä mahdollinen muu asian kannalta olennainen aineisto. Yksittäisiä kommentteja olen pyytänyt myös suoraan asiaan perehtyneiltä asiantuntijoilta, mutta varsinaista haastatteluaineistoa en ole koonnut.

Yksinkertaisuudessaan lainopillisen tutkimuksen avulla avataan aiheeseen liittyvää sääntelyä. Lainopilla avattua teoriaa puolestaan pohditaan oikeuslähteiden valossa, jolloin saadaan tehtyä päätelmiä siitä, missä määrin nykyinen lainsäädäntö toteutuu ja missä määrin sitä tulisi kehittää. Tällöin tilaa jää myös kirjoittajan omalle luovuudelle. Oikeustiedettä harvemmin yhdistetään luovuuteen, mutta muun muassa Aulis Aarnio on todennut, että luovuutta näkee myös teoreettisessa lainopissa, sillä teorianmuodostus on luovaa toimintaa, jossa teoreettinen kehys määrittää asetettavia

³ Miettinen 2016, 272.

⁴ Nuutila 1996, 129.

⁵ Hirvonen 2011, 21 ja 48.

⁶ Oikeuslähdeoppi määrittää, mitä oikeuslähteitä on käytettävä tai mitä on lupa käyttää ja mikä on lähteiden painoarvo ja keskinäinen etusijajärjestys. Oikeuslähdeopista voi lukea tarkemmin esimerkiksi Pauli Rautiaisen teoksesta ”Oikeus ja sen tutkiminen” vuodelta 2023.

kysymyksiä ja kysymykset edelleen annettavia vastauksia⁷. Pyrinkin esittämään runsaasti omaa pohdintaa ja johtopäätelmiä aiheesta⁸.

1.3 Aiemmat tutkimukset

Aiheeseen liittyen on tehty Poliisiammattikorkeakoulussa opinnäytetyö 2023 otsikolla ”Lapsen edunvalvonta rikosprosessissa – Kaakkois-Suomen malli”. Kyseessä on laadullinen tutkimus, jossa on tarkasteltu yleisellä tasolla lapsen edunvalvontaa koko rikosprosessissa. Tutkimus selvittää sitä, millainen edunvalvontamalli Kaakkois-Suomessa on käytössä lasten osalta ja miten hyvin tämä malli toteuttaa lapsen etua rikosprosessissa. Tutkimuksessa käsitellään siten myös osaltaan edunvalvojan roolia. Kyseessä on kuitenkin laadullinen ja alueellisesti rajattu tutkimus.⁹ Yleisluonteisen katsauksen lapsen edunvalvonnan järjestämiseen rikosprosessissa on tehnyt myös Sukula, joka on laatinut aiheesta Pro Gradu -tutkielman¹⁰.

Hanna Auvinen on laatinut 2023 Poliisiammattikorkeakoulussa opinnäytetyön huoltajien läsnäolon vaikutuksesta nuoreen kuulustelutilanteessa. Tutkimuksessaan Auvinen on käynyt myös lyhyesti läpi edunvalvojan määräämistä lapselle. Kyseinen tutkimus ei kuitenkaan paneudu syvällisemmin juuri edunvalvojan määräämiseen liittyvään sääntelyyn.¹¹

Lisäksi otsikolla ”Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa” on laadittu Itä-Suomen yliopistossa väitöskirja. Kyseisessä väitöskirjassa käsitellään laajasti lapsen asemaa ja oikeuksia esitutkinnassa. Silvennoinen käy väitöskirjassaan läpi esimerkiksi lapsen itsemääräämisoikeuden toteutumista sekä lapsen luotettavuuden rakentumista oikeuspsykiatrisissa lausunnoissa.

⁷ Aarnio 2006, 97. Lisää aiheesta esimerkiksi Karkkulainen & Mielityinen 2022. Jussi Karkkulainen ja Sampo Mielityinen ovat kirjoittaneet artikkelissaan ”Luova, luovempi, oikeustiede?” siitä, miten luovuus ilmenee oikeustieteellisessä tutkimustyössä.

⁸ Pohdintaa ja johtopäätelmiä tuon esille tasaisesti pitkin koko tutkimusta, mutta erityisesti 5. kapale pitää sisällään yhteenvetona johtopäätelmiä aiheen keskeisistä seikoista.

⁹ Heikkinen 2023.

¹⁰ Sukula 2023.

¹¹ Auvinen 2023.

Kyse on siten laajasta katsauksesta lapsen oikeuksien ja edun toteutumiseen esitutkinnassa, mutta edunvalvojan määräämiseen liittyvää prosessia ei käsitellä.¹²

Nyt käsillä olevassa tutkimuksessa tehdään tarpeellinen oikeustieteellinen tutkimus aiheeseen – edunvalvojan määrääminen lapselle esitutkinnassa. Pääpaino on lainopillisessa tutkimuksessa, jossa käydään läpi erityisesti edunvalvojaan liittyvää sääntelyä. Edunvalvojan määräämistä koskevaa prosessia käsitellään kokonaisuutena, jolloin myös poliisin rooli tässä kokonaisuudessa nousee esille.

1.4 Työn rakenne

Ensiksi on syytä käydä läpi lyhyt katsaus lapsen erityisestä asemasta. Käyn läpi yleistä sääntelyä lapsen oikeuksiin ja oikeusturvaan liittyen. Tuon esille keskeisimmät kansainväliset ja kansalliset normit, jotka turvaavat lapsen oikeuksia. Erityisesti on tarpeen luoda katsaus lapsen asemaan rikosprosessissa. (kappale 2)

Tämän jälkeen käyn kattavasti ja mahdollisimman käytännönläheisesti läpi edunvalvojan määräämistä koskevan prosessin. Mistä prosessi lähtee liikkeelle. Mikä taho on toimivaltainen ja ennen kaikkea velvollinen käsittelemään asian. Omina alakappaleinaan on syytä käsitellä väliaikaismääräys sekä edunvalvojan vaihtamiseen liittyvä prosessi. (kappale 3)

Seuraavassa kappaleessa paneudutaan puolestaan siihen, kuka voi toimia edunvalvojana. Mitkä ovat kelpoisuusvaatimukset tehtävän hoitamiseen. Lisäksi käydään läpi tarkemmin edunvalvojan roolia eli mitä tehtäviä hän hoitaa. Tässä yhteydessä tehdään katsaus edunvalvojan ja oikeusavustajan väliseen työnjakoon. Kappaleessa pohditaan, onko nämä kaksi roolia syytä erottaa toisistaan vai onko parempi ratkaisu niin sanottu Yhden juristin -malli, jossa edunvalvoja ja oikeusavustaja ovat sama henkilö. (kappale 4)

Lopuksi tuon esille johtopäätelmäni ja pohdintaa aiheesta vastaamalla seuraaviin kysymyksiin: Toteutuuko määräämisprosessi lainmukaisesti? Mitä kehitystarpeita asia pitää sisällään? Miten nykyistä mallia voitaisiin kehittää? Onko asiassa tarvetta jatkotutkimukselle? (kappale 5)

¹² Silvennoinen 2020.

2 LAPSEN ASEMA

2.1 Lapsen oikeudet kansainvälisissä säädöksissä

Yhdistyneiden kansakuntien (myöhemmin YK) 1948 laatimassa ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 25 artiklan 2. kohdassa mainitaan lapsen oikeudet. Artiklan mukaan lapsilla on oikeus erityiseen huoltoon ja apuun. Kansainvälisellä tasolla oikeuksia toteutetaan ensinnäkin YK:n yleissopimuksella lapsen oikeuksista (myöhemmin LOS) vuodelta 1989.¹³ Sopimus tuli Suomessa lakina voimaan vuonna 1991. LOS:lla on 43 artiklan mukaisesti perustettu myös lapsen oikeuksien komitea, joka valvoo sopimuksen toimeenpanoa ja ohjaa sopimuksen tulkintaa sopimusvaltioissa. Komitea muun muassa käsittelee yksittäisten lasten tekemiä valituksia.

LOS:n 3 artiklan 1. kohdan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon *lapsen etu*. Lapsen oikeuksien komitean mukaan kyseinen kohta antaa lapselle oikeuden siihen, että hänen etunsa arvioidaan ja otetaan ensisijaisesti huomioon kaikissa häntä koskevissa toimissa tai päätöksissä sekä julkisella että yksityisellä sektorilla. Jos lainsäädännös voidaan tulkita useammalla kuin yhdellä tavalla, tulisi valita sellainen tulkinta, joka palvelee tehokkaimmin lapsen etua. Rikosasioissa lapsen edun periaatetta sovelletaan lakia rikkoneisiin lapsiin (eli lapsiin, joita epäillään tai syytetään lain rikkomisesta tai joiden tunnustetaan syyllistyneen lain rikkomiseen) tai lain kanssa kosketuksiin joutuneisiin lapsiin (jotka ovat uhreja tai todistajia) sekä lapsiin, joihin kohdistuu vaikutuksia, koska heidän vanhempansa ovat rikkoneet lakia.¹⁴

LOS:n 12 artiklan mukaan lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, tulee taata oikeus vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti. Kyseistä LOS:n sääntelemää oikeutta toteutetaan

¹³ YK:n tasolla muita keskeisiä sopimuksia, jotka muotoavat lasten oikeudellista asemaa ovat YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista säädetty yleissopimus (SopS 27/2016; vammaissopimus), kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus (SopS 8/1976; KP-sopimus), taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 6/1976; TSS-sopimus) sekä pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus (SopS 77/68, pakolaissopimus).

¹⁴ Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti 14/2013, 3–4 ja 8.

kansallisella tasolla sääntelemällä lapsen puhevallan käyttämisestä. Käsittelen lapsen puhevaltaan liittyvää yleistä sääntelyä kappaleessa 2.3 sekä tarkemmin lapsen puhevallan käyttöä edunvalvojan tehtävänä kappaleessa 4.2.

Euroopan neuvoston¹⁵ ihmisoikeussopimus ei sisällä erityisesti lasta koskevia määräyksiä, mutta sen sisältämät oikeudet kuuluvat luonnollisesti kaikille iästä riippumatta. Näin ollen sopimus onkin konkreettisella tasolla tehokkain lapsen oikeuksia muotoava ihmisoikeusasiakirja, sillä siihen liittyy Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (myöhemmin EIT) toimivalta ratkaista valtioita sitovasti sopimusloukkauksia koskevia valituksia. Ihmisoikeustuomioistuin ei kuitenkaan varsinaisesti ota kantaa siihen, onko ratkaisu sisällöltään lapsen edun mukainen. Lapsen edun arvioinnin katsotaan kuuluvan pitkälti valtion harkintamarginaaliin ja tapahtuvan paremmin kansallisella tasolla. EIT on tarkastellut lapsen etua muun muassa oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin koskevien loukkausten yhteydessä.¹⁶ Lisäksi Euroopan neuvoston ministerikomitea on laatinut suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä¹⁷.

Euroopan unioni (myöhemmin EU) on ensisijaisesti taloudellinen liitto, joka ei siten keskity juuriin tiettyjen ihmisryhmien oikeuksiin. Kuitenkin EU on nykyään implementoinut toimintaansa ihmisoikeuksia, joten merkitystä on jossain määrin myös lasten oikeuksilla. Sopimuksessa Euroopan unionista 3 artiklassa todetaan lapsen oikeuksien suojelun kuuluvan EU:n tavoitteisiin. Lisäksi Euroopan unionin perusoikeuskirjan 24 artikla velvoittaa asettamaan lapsen edun ensi sijalle viranomaisten toiminnassa, turvaamaan lapsille välttämättömän suojelun ja huolenpidon sekä ottamaan lasten mielipiteet huomioon heitä koskevissa asioissa. Lapsiuhrien osalta olennainen on myös EU:n uhridirektiivi, jota sovelletaan kokonaisuudessaan myös alaikäisiin rikosten uhreihin¹⁸. Lisäksi direktiivi sisältää myös erityisiä lasta koskevia säännöksiä¹⁹.

¹⁵ Euroopan neuvoston tasolla lasten oikeudellista asemaa säädellään myös Euroopan neuvoston sosiaalisessa peruskirjassa (kts. osa I, kohdat 7 ja 17 sekä osa II, art. 7) sekä Euroopan neuvoston lasten oikeuksien käyttöä koskevassa yleissopimuksessa (SopS 12–13/2011).

¹⁶ Hakalehto 2018, 18–19.

¹⁷ Suuntaviivoja tulee soveltaa myös rikosasioissa. Edunvalvonnan osalta kts. suuntaviivat 37, 42 ja 43.

¹⁸ Uhridirektiivi, 2.

¹⁹ Kts. Uhridirektiivin 1 artikla kohta 2, 10 artikla kohta 1, 22 artikla kohta 4 sekä 24 artikla.

2.2 Lapsen oikeudet kansallisessa lainsäädännössä

Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442 (myöhemmin holhoustoimilaki) 2 §:n mukaan *vajaavaltaisella* tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä ja sellaista 18 vuotta täyttänyttä henkilöä, joka on julistettu vajaavaltaiseksi. Vastaavasti LOS:n 1 artiklan mukaan *lapsella* tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä, ellei lapseen soveltuvien lakien mukaan täysi-ikäisyyttä saavuteta aikaisemmin.

Lapsi on siten *oikeuskelpoinen* eli lapsella voi olla oikeuksia ja lapseen voidaan kohdistaa kieltoja ja käskyjä. Vajaavaltaisuudella tarkoitetaan, että lapsen *oikeustoimikelpoisuutta* eli kykyä itsenäisesti ryhtyä oikeudellisesti merkityksellisiin toimiin on sen sijaan rajoitettu. Keskeiset oikeustoimet tekee tai hyväksyy hänen puolestaan hänen huoltajansa tai muu laillinen edustajansa. Holhoustoimilain 24.1 §:n mukaan alaikäinen voi itsenäisesti tehdä ainoastaan olosuhteisiin nähden tavanomaisia ja merkitykseltään vähäisiä oikeustoimia.²⁰ Mielestäni on selvää, että rikosprosessiin liitännäiset toimet eivät sisälly tähän tavanomaisuus- ja vähäisyyspoikkeukseen.

Suomen perustuslain 11.6.1999/731 (myöhemmin PL) 6.3 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasavertaisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastavasti. Lisäksi PL 22 § velvoittaa julkisen vallan turvaamaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen, mikä on keskeinen säädös myös lapsen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta. Varsinaiseen lapsilainsäädäntöön kuuluvat esimerkiksi äitiyslaki, isyyslaki, adoptiolaki, laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, laki lapsen elatuksesta, lastensuojelulaki, varhaiskasvatuslaki, perusopetuslaki ja nuorisolaki. Lisäksi lapsia koskevia säännöksiä on muun muassa holhoustoimilaissa, potilaslaissa, sosiaalihuoltolaissa, hallintolaissa, etu- ja sukunimilaissa, ulkomaalaislaissa, rikoslaissa, oikeudenkäymiskaaressa ja vahingonkorvauslaissa. Lapsen kansallisen tason perusoikeuksia ja edellä kuvattuja kansainvälisen tason ihmisoikeuksia toteutetaan nähdäkseni käytännössä juuri näillä lapsilainsäädöksillä sekä muiden lakien sisältämillä lapsia koskevilla erityissäännöksillä.

PL 21 §:ssä on kyse oikeusturvasta, joka määrittelee viranomaistoiminnan laatua, hallintomenettelyn perusteita ja julkisen vallan käyttöön kohdistuvan tuomioistuin valvonnan takeita. Pykälä turvaa jokaiselle oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvän hallinnon takeet. Toteuttamista määrittelee etenkin hallintolaki.²¹ Hyvän hallinnon takeita toteutetaan käytännössä soveltamalla hallintolain 2 luvun hallinnon yleisiä oikeusperiaatteita. Oikeusperiaatteet ohjaavat viranomaisen

²⁰ Hakalehto 2018, 28.

²¹ Mäenpää 2023, 87.

päätöksentekoa etenkin silloin, kun sovellettava laki on väljä ja tulkinnanvarainen²². Viranomaisella on oikeus käyttää julkista valtaa. Hallinnollisessa sääntelyssä viranomainen päättää lakia soveltaen, mihin yksityinen henkilö on oikeutettu tai velvoitettu²³. Tuo päätös ei voi kuitenkaan perustua mielivaltaan. Hallintolain oikeusperiaatteet ohjaavat harkintavaltaa. Myös lapsen oikeuksiin ja asemaan puuttumisessa voi olla kyse julkisen vallan käytöstä. Näin ollen myös lasta koskevassa hallinnollisessa päätöksenteossa on noudatettava hyvän hallinnon periaatteita.

2.3 Lapsen asema rikosprosessissa

Rikosten esitutkintaan sovelletaan esitutkintalakia 22.7.2011/805 (myöhemmin ETL). Rikosasioiden oikeudenkäyntiä puolestaan sääntelee laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997 (myöhemmin ROL). Lisäksi oikeudenkäyntiin yleisissä tuomioistuimissa eli myös rikosasioiden oikeudenkäyntiin sovelletaan täydentävästi oikeudenkäymiskaaren 1.1.1734/4 (myöhemmin OK) säännöksiä.

OK:n 12:1.1 mukaan pääsääntöisesti vajaavaltaisen ollessa asianomistajana rikosasiassa hänen puhevaltaansa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Lasten legaalisisina edustajina toimivat tavallisesti heidän vanhempansa huoltajan ja edunvalvojan ominaisuudessaan²⁴. Rikosprosessissa lapsen edunvalvojina toimivat ja hänen puhevaltaansa siten käyttävät ensisijaisesti lapsen huoltajat. Tilanteessa, jossa joudutaan määräämään edunvalvojan sijainen, puhevalta siirtyy kyseiselle edunvalvojalle.

Kuitenkin OK 12:1.2 mukaan vajaavaltainen käyttää itse yksin puhevaltaansa, jos hänellä on oikeus vallita sitä, mihin rikos on kohdistunut. Taustalla vaikuttaa holhoustoimilaki, jonka 25 §:n mukaan vajaavaltaisella on oikeus määrätä siitä, minkä hän on vajaavaltaisuuden aikana omalla työllään ansainnut, ja siitä, minkä edunvalvoja on antanut hänen vallittavakseen. Vajaavaltaisella on oikeus määrätä myös edellä mainitun omaisuuden tuotosta sekä siitä, mikä on tullut tällaisen omaisuuden sijaan. Näin ollen, jos esimerkiksi 15-vuotias on kesätyörahoillaan hankkinut polkupyörän, joka varastetaan, käyttää 15-vuotias yksin puhevaltaansa näpistystä tai varkautta koskevassa rikosprosessissa.

Lisäksi OK 12:1.2 mukaan alaikäinen käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella itsenäisesti puhevaltaansa henkilöönsä koskevassa asiassa, jos hän on täyttänyt 15 vuotta. Laissa ei ole

²² Mäenpää 2023, 129.

²³ Mäenpää 2023, 189.

²⁴ Vuorenpää ym. 2021, 442.

tarkemmin määritelty, mitä henkilöä koskevalla asialla tässä yhteydessä tarkoitetaan. Tällaisiin asioihin voidaan kuitenkin lukea tyypillisesti esimerkiksi henkilön ruumiillisen koskemattomuuden loukkaamista käsittelevät asiat, kuten pahoinpitelyrikokset. Ympärileikkausta koskevassa pahoinpitelyasiassa asianomistajana ollut lapsi oli täyttänyt 15 vuotta, kun asiaa käsiteltiin hovioikeudessa. Mitä ilmeisimmin hovioikeus ei ollut kuitenkaan tiedustellut lapsen kantaa asiassa.²⁵ Koska kyseessä on selkeästi ollut henkilöä koskeva asia, olisi lapselle tullut varata tilaisuus käyttää puhevaltaansa myös määrätyn edunvalvojan ohella itsenäisesti.

OK 12:2 mukaan vajaavaltainen käyttää vastaajana rikosasiassa itse puhevaltaansa, jos hän on syntyakeinen²⁶. Alaikäisen vastaajan edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja käyttää kuitenkin itsenäisesti alaikäisen ohella puhevaltaa. Mielestäni tällaiset edellä kuvatut poikkeukset juridisesti turvaavat sitä, että lapsi tosiasiallisesti saa kertoa oman näkemyksensä itseään koskevissa asioissa. Ne tavallaan siirtävät asteittain valtaa huoltajalta lapselle.

Puhevallan osalta on hyvä huomauttaa, että lapsen kuulusteleminen usein poikkeaa täysi-ikäisen henkilön kuulustelemisesta. ETL 7:11.1 mukaisesti alle 18-vuotiaasta epäiltyä ei saa kuulustella ilman todistajaa, paitsi jos kuulustelussa on läsnä hänen avustajansa tai laillinen edustajansa taikka sosiaaliviranomaisen edustaja. Lasten osalta on syytä huomauttaa, että jos kuulusteluja joudutaan suorittamaan koulussa tai muussa vastaavassa laitoksessa, ei todistajana tulisi käyttää lähtökohtaisesti asianomaisen laitoksen henkilökuntaa²⁷. Todistajan käyttö voidaan ETL 7:11.2 mukaisesti korvata kuulustelutilaisuuden videoimisella.

Vajaavaltaisen laillisen edustajan läsnäolosta kuulustelussa on säännelty ETL 7:14 mukaisesti. Lähtökohtana on, että huoltajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa. Tilanne, jossa edunvalvojan sijaisen määrääminen on tarpeen, voi syrjäyttää huoltajan läsnäolo-oikeuden ETL 7:14.3 mukaisesti. Nimittäin pykälän 3 momentin mukaan tutkija voisi kieltää laillisen edustajan läsnäolon kuulustelussa, jos tätä epäillään tutkittavana olevasta rikoksesta tai jos läsnäolon voidaan muuten olet-

²⁵ KKO 2016:24.

²⁶ Syyntakeisuudella tarkoitetaan, että rangaistusvastuun edellytyksenä on psyykkistä terveydentilaa ja henkistä kypsyystta koskevia vähimmäisedellytyksiä. Jos nämä edellytykset täyttyvät on henkilö syyntakeinen. Lappi-Seppälä ym. 2022, 60.

²⁷ HE 222/2010, 221.

taa vaikeuttavan rikoksen selvittämistä. Hallituksen esityksessä on todettu, että jälkimmäisen rajoitusperusteen soveltamisen kynnyksen tulisi olla korkea²⁸. Näin ollen voidaan todeta, että pelkkä edunvalvojan määrääminen ei syrjäytä automaattisesti läsnäolo-oikeutta. Lasten osalta on vielä erikseen säännelty sosiaaliviranomaisen edustajan osallistumisesta kuulusteluun ETL 7:16 mukaisesti.

ETL 3:11.1 sääntelemän pääsäännön mukaan esitutkinta on *toimitettava ilman aiheetonta viivytystä*. Lasten osalta edellytetään kuitenkin *kiireellisyyttä*. ETL 3:11.2 velvoittaa toimittamaan esitutkinnan kiireellisesti silloin, kun epäilty on alle 18-vuotias. Lisäksi ETL 3:11.3 mukaan esitutkinta on toimitettava kiireellisesti myös silloin, kun asianomistaja on alle 18-vuotias ja epäilty rikos on asianomistajaan kohdistunut seksuaalirikos tai asianomistajan henkeen, terveyteen, vapauteen, yksityisyyteen, rauhaan tai kunniaan kohdistunut rikos. Myös poliisihallitus on todennut, että esitutkintatoimien joutuisan toimittamisen merkitys korostuu lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnassa²⁹. Poliisihallituksen ohje edellyttää esitutkintatoimenpiteiden välitöntä käynnistämistä lapsen ollessa rikosasiassa asianomistajana³⁰. Sekä ETL 3:11.2 että 3:11.3 osalta on todettu, että ne koskevat henkilöä, joka on alle 18-vuotias esitutkintatoimenpiteen suorittamisen aikaan³¹. Teleologiseen laintulkintaan vedoten en näe kuitenkaan perustetta sille, että esitutkinnan toimittamisaikaa koskeva velvollisuus muuttuisi kiireellisyyden vaatimuksesta ilman aiheetonta viivytystä mukaiseksi, jos epäilty tai asianomistaja näissä tilanteissa täyttäisi 18 vuotta kesken esitutkinnan. Koska edunvalvojan määrääminen on osa esitutkintaa, tulee luonnollisesti myös se muiden esitutkintatoimenpiteiden ohella suorittaa kiireellisesti.

ETL 4:7.1 mukaan alle 18-vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Siten esitutkintatoimenpiteet tulee suorittaa asianmukaisessa ilmapiirissä, jolla voidaan myös puuttua esimerkiksi kasvattavalla tavalla nuoren tekoon. Lisäksi lapsen leimaamisen välttämiseksi tulee kiinnittää

²⁸ HE 222/2010, 223.

²⁹ EOAK 3150/2019, 4.

³⁰ POL 2020/2013/5071. Kyseinen poliisihallituksen ohje on sittemmin kumottu/muutettu uudella ohjeella POL-2019-34669. Katson kuitenkin, että ohjetta on näiltä osin kuitenkin syytä edelleen huomioida.

³¹ HE 222/2010, 189 ja HE 144/2022, 13.

huomiota siihen, ettei tieto tutkintatoimenpiteistä leviä lapselle tärkeässä ympäristössä.³² Toisaalta lapsen kuuleminen tutussa ympäristössä esimerkiksi koululla voi olla perusteltua. Käytännössä, jos poliisin on esimerkiksi mentävä lapsen koululle kuulemaan lasta, on tämä tehtävä niin, että välte-tään turhaa huomiota. Esimerkiksi eräässä tapauksessa konstaapeli oli koululle mennessään peit-tänyt virkamerkin, kun vastaan oli tullut muita oppilaita. Myös ajankohdalla voidaan vaikuttaa sii-hen, ettei tieto toimenpiteestä leviä kouluympäristössä.³³ Lähtökohtana tulee olla aina siviilivaate-tus. Mielestäni voi olla tarpeen peittää kaikki poliisin tunnuksat koulun yleisissä tiloissa liikuttaessa. Lisäksi paikalle olisi hyvä mennä siviiliautolla.

ETL 4:7.2 mukaan alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille. Esitutkintaviranomaisen on tarvitta-essa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alle 18-vuotiaaseen koh-distaa tutkintatoimenpiteitä. Poliisimiehen osalta erityisen perehtyneisyyden status voi perustua eri-tyiseen koulutukseen, mutta myös käytännössä hankittuun kokemukseen. Esitutkintaviranomaisen lisäksi toimenpiteiden suorittamiseen voi osallistua myös muita erikoistuneita ammattihenkilöitä, kuten sosiaalityöntekijöitä ja psykologeja. Lain esitöissä on kuitenkin todettu, että erikoistuneita po-liisimiehiä ei ole kuitenkaan ole aina saatavilla, joten jokaisen poliisimiehen perusammattitaitoon kuuluu kyky tarvittaessa hoitaa kaikenikäisten kuulusteluja.³⁴ Lapsiin kohdistuneiden rikosten tut-kintaan erikoistuneen tutkijan puute ei ole myöskään hyväksyttävä syy sille, että tutkintatoimien käynnistämistä viivästytetään pitkään³⁵.

Rikosasian epäillylle on ETL 4:16 mukaisesti ilmoitettava tiettyjä hänen asemansa kannalta merki-tyksellisiä oikeuksia. ETL 4:16.2 sääntelee näiden lisäksi alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle li-säksi ilmoitettavia seikkoja. Vastaavasti ETL 4:17.2 mukaisesti alle 18-vuotiaalle vapautensa me-nettäneelle on ilmoitettava erinäisiä lisäseikkoja. Tiedot on annettava lapselle selkeällä ja helposti ymmärrettävällä kielellä. Kertomisessa tulee huomioida lapsen kehitystaso ja ymmärtämiskyky.³⁶ Mielestäni lasten osalta ei voida lähtökohtaisesti turvautua siihen, että oikeudet annetaan lapselle

³² HE 222/2010, 194.

³³ EOAK 3150/2019, 2–3.

³⁴ HE 222/2010, 195.

³⁵ EOAK 3150/2019, 9–10.

³⁶ HE 177/2018, 40.

itselleen luettavaksi vakiomuotoisella lomakkeella. Oikeudet ja muut ilmoitettavat seikat on syytä käydä lapsen kanssa läpi siten, että poliisimies tosiasiallisesti havaitsee, että lapsi on ne ymmärtänyt. Lisäksi ROL pitää sisällään erityisiä vajaavaltaista koskevia säännöksiä. 1 luvun 3, 4 ja 7 §:t sääntelevät syyteoikeudesta. Alaikäisyys tulee huomioida myös 5 luvun 13 §:n mukaisesti syytteen vireillepanossa.

Yhteenvetona voidaan todeta, että lapsen erityinen asema on lainsäädännössä huomioitu useilla säännöksillä. Rikosprosessin suorittaminen silloin, kun osapuolena on lapsi, vaatii tämän sääntelyn tarkkaa soveltamista. Lisäksi voi olla tarpeen huomioida lapsen asemaa muutoinkin kuin säännöksiä tarkastelemalla. Lapsi ei osaa ilmaista itseään aikuisen tavoin eikä tiedä omia tarpeitaan. Tämä edellyttää viranomaisilta oma-aloitteisuutta. Poliisihallitus on esimerkiksi eräässä tapauksessa todennut, että tukihenkilön tarvetta tilanteessa, jossa lapsi selvästi on jo valmiiksi pois tolaltaan, olisi tullut harkita, vaikka hän ei sitä itse olisikaan osannut erikseen pyytää³⁷. Siten poliisin tulee osata käyttää pelisilmää ja huomioida lapsen tarpeet yksilöllisesti.

³⁷ EOAK 3150/2019, 3.

3 EDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMINEN

ETL 4:8.1 mukaan *tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle tai muulle kuulusteltavalle esitutkintaa varten edunvalvoja valvomaan huoltajan, edunvalvojan tai muun laillisen edustajan sijasta lapsen etua asiassa, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja tai muu edustaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta. Tutkinnanjohtajan on tarvittaessa tehtävä tuomioistuimelle hakemus edunvalvojan määräämisestä. Hakemuksen voi tehdä myös syyttäjä, hyvinvointialue tai holhoustoimesta annetun lain 84 §:ssä tarkoitettu holhousviranomainen. Edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu.*

Lain sanamuodot ”on määrättävä” ja ”on tehtävä” eivät jätä harkintavaltaa, vaan edunvalvojan määräämistä koskeva prosessi on käynnistettävä ja edunvalvoja tulee määrätä, jos edellytykset täyttyvät. Vaikka edellä on käsitelty lapsen asemaan liittyviä seikkoja lähinnä lapsen ollessa asianomistaja tai epäilty eli rikosprosessin asianosainen, on myös ”muulle kuulusteltavalle” määrättävä tarvittaessa edunvalvoja. Kyseessä on uudehko lakiuudistus, jolla pykälän soveltamisalaa laajennettiin muihinkin lapsiin kuin asianosaisiin. Muutoksen myötä myös todistajana toimivalle lapselle voidaan määrätä edunvalvoja. Samalla lakiuudistuksella myös yhdenmukaistettiin lainsäädännön käsitteitä sekä lisättiin vuoden 2023 alusta toimineet hyvinvointialueet toimivaltaisiksi tekemään hakemus edunvalvojan määräämisestä.³⁸

ETL 4:8.2 mukaan *edunvalvojan määräämisestä aiheutuneet kustannukset sekä edunvalvojan palkkio ja kustannukset maksetaan valtion varoista.* Kyseessä on poikkeaminen holhoustoimilain 44 §:n mukaisesta käytännöstä, jonka perusteella palkkio tulisi maksaa lapsen varoista. *Muuten edunvalvonnassa noudatetaan soveltuvin osin holhoustoimesta annetun lain säännöksiä.* Siten esimerkiksi palkkion ja kustannusten korvauksen osalta sovellettaisiin muutoin 44 §:stä ilmeneviä periaatteita eli korvaus määrätään tarpeellisista kustannuksista ja palkkion tulee olla kohtuullinen tehtävän laatuun ja laajuuteen nähden. *Väliaikaisen määräyksen antamisesta säädetään holhoustoimesta annetun lain 79 §:ssä.*

³⁸ HE 217/2022, 133–134.

3.1 Edunvalvojan tarpeen tunnistaminen

Jos rikosasiassa edunvalvojan ja valvottavan edut voivat joutua ristiriitaan, on määrättävä esteetön henkilö toimimaan edunvalvojana. Lain sanamuodon mukaan edunvalvojan määräämisen edellytyksenä on, että ”on perusteltua syytä olettaa”, että tällainen eturistiriita on olemassa. Tällainen tilanne syntyy ensinnäkin, jos lapsen ainoaa huoltajaa epäillään lapseen kohdistuneesta rikoksesta. Myöskään toinen vanhemmista ei voi yksin edustaa lasta, kun toinen huoltaja on syytteessä lapseen kohdistuneesta rikoksesta³⁹. Esteellisyys lapsen edun valvomiseen voi syntyä myös esimerkiksi tilanteessa, jossa isäpuoli on syytteessä vaimonsa lapseen kohdistuneesta rikoksesta⁴⁰. Tällöin katsotaan, ettei lapsen äiti voi valvoa lapsen etua puolueettomasti aviopuolison edun ollessa ristiriidassa lapsen edun kanssa. Toisaalta tilanne voi olla myös sellainen, että rikos on kohdistunut vanhempaan ja teosta epäillään lasta. Jos 15 vuotta täyttänyt lapsi on syytteessä huoltajaansa kohdistuneesta rikoksesta, voi hyvin herkästi syntyä tilanne, jossa asiassa esitettävät korvausvaatimukset synnyttävät tarpeen määrätä lapselle ulkopuolinen edunvalvoja.⁴¹

Edellä kuvatut soveltamistilanteet noudattavat holhoustoimilain 32.2 §:ää. Holhoustoimilain 32.2 §:n perusteella ristiriita on olemassa myös, jos epäillään rikosta perheen sisarusten välillä. Esimerkiksi tapauksessa, jossa epäiltiin täysi-ikäisen isoveljen kohdistaneen väkivaltaa alaikäisiin sisarusiinsa, määrättiin alaikäisille sisaruksille yhteinen edunvalvoja⁴². Sen sijaan, jos lapsen huoltajana toimii joku muu kuin hänen vanhempansa eli esimerkiksi isovanhempi, tulee ristiriitatilanteita arvioitaessa huomioida myös holhoustoimilain 32.3 §:ä. Tällöin ristiriidan voi aiheuttaa, jos osapuolena rikosasiassa on esimerkiksi huoltajan sisarus tai sisaruksen lapsi. On hyvä havaita, että ristiriita on siten nähdäkseni ankarampi, kun lapsen huoltajana toimii muu kuin vanhempi. Holhoustoimilain 32

³⁹ Merkitystä ei ole sillä, minkälaiset välit vanhemmilla on. Esimerkiksi Länsi-Uudenmaan KO:n asiassa R 21/2930 on ollut kyse tilanteesta, jossa lasten isä on ollut epäiltynä lapsiin kohdistuneista pahoinpitelyistä. Äiti on lähtenyt lasten kanssa turvakotiin. Näinkään voimakas välirikko ei poista eturistiriitaa eikä äiti saa käyttää lastensa puhevaltaa, vaan edunvalvojan sijainen tulee määrätä.

⁴⁰ Tällainen tilanne on ollut käsillä Itä-Uudenmaan KO:n asiassa R 21/2444. Kyseessä on ollut tilanne, jossa isäpuolta on epäilty samassa taloudessa asuvien lasten pahoinpitelyistä. Edunvalvojan sijaisen määräämiselle on ollut tarve, vaikka isäpuoli oli sittemmin muuttanut pois yhteisestä kodista ennen esitutinnan alkamista.

⁴¹ Fredman 2021, 652.

⁴² Länsi-Uudenmaan KO tuomio R 21/665.

§:ä tulkitsemalla voidaan todeta, että vanhempi voi edustaa lastaan huoltajana, jos epäiltynä on esimerkiksi vanhemman sisarus. Kyseessä ei kuitenkaan ole automaattinen ratkaisu, vaan asioita tulee arvioida aina yksittäistapauksina. Sen sijaan holhoustoimilain 32.2 §:n lapsen edunvalvojana toimiva isovanhempi ei voisi edustaa lasta, jos epäiltynä on sama vanhemman sisarus eli edunvalvojan lapsi.

ETL:n 4:8 mukaisia keskeisiä soveltamistapauksia ovat erityisesti tilanteet, joissa lapsen huoltajan epäillään syyllistyneen lapseen kohdistuneeseen rikokseen tai joissa lapsen epäillään syyllistyneen huoltajaan kohdistuneeseen rikokseen⁴³. Tällaiset tilanteet poliisin on helppo tunnistaa. Ne voivat käydä jo suorilta käsin ilmi poliisille saapuneessa rikosilmoituksesta, mutta eivät tietenkään aina. Siten on tärkeää, että poliisi kartoittaa heti esitutinnan alkuvaiheessa rikosilmoituksesta ilmenevien henkilöiden suhteet toisiinsa. Lapsen perhettä ja siten siihen liittyviä ihmissuhteita ei voi määrittää vanhahtavan ydinperheajatusmallin mukaan, koska lapsen huoltajuussuhteiden taustalla voi olla hyvinkin erilaisia uusioperhejärjestelyitä. Asiassa ei tule myöskään liikaa nojautua puhtaasti sukulaissuhteisiin, koska eturistiriita voi syntyä minkä tahansa läheissuhteen myötä⁴⁴. Esimerkiksi myös huostaanotetun lapsen huoltajan/huoltajien kyky toimia lapsen edunvalvojana rikosasiassa tulee harkita tapauskohtaisesti⁴⁵. Lapsen perhe ja ihmissuhteet tulisi näin ollen kartoittaa esitutkinnaissa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta esitutkinta ei vaarannu. Viimeistään ennen ensimmäisiä kuulusteluita tulisi olla selvillä, onko lapselle tarpeen määrätä edunvalvoja.

Sen sijaan muunlainen tilanne, jossa on syytä olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua, voi olla vaikeampi havaita. Perusteena voi toimia esimerkiksi vanhempien mielenterveysongelmat tai se, että huoltajat ovat täysin passiivisia lasta kohtaan eivätkä siten täytä käytännössä rooliaan lapsen vanhempana⁴⁶. Mielenterveysongelmat eivät välttämättä tule poliisin tietoon, koska poliisilla ei ole yleistä pääsyä kaikkien ihmisten terveystietoihin.

Ongelmallinen tilanne on myös passiivisuus. Jotta passiivisuus voisi toimia perusteena, tulisi sen nähdäkseni olla riittävän pitkäaikaista eli huoltajaan ei saada yhteyttä soittopyynnöilläkään. Näin

⁴³ HE 222/2010, 196.

⁴⁴ Heikkilä ym. 2018, 128.

⁴⁵ Lehtinen ym. 2022, 40.

⁴⁶ Tuominen 2014, 9.

ollen ensimmäiseen yhteydenottoon vastaamatta jättäminen ei välttämättä ole vielä peruste. Taus-
talla voi olla jokin inhimillinen ymmärrettävä syy, miksi vanhempaa ei ole tavoitettu. Toisaalta pas-
siivisuus voi syntyä jo ensimmäisen yhteydenoton aikana. Mikäli vanhempi heti prosessin alussa
ilmoittaa, että hän ei aio käyttää lapsen puhevaltaa, voidaan mielestäni edunvalvojan sijainen ha-
kea passiivisuuden perusteella. Olennaista on se, tuleeko vanhemman puheesta tosiasiallisesti ilmi
se, ettei hän ole kiinnostunut ajamaan asiassa lapsensa etua. Tilanne, jossa edunvalvoja määrä-
tään huoltajan passiivisuuden vuoksi, ei lähtökohtaisesti loukkaa lapsen huoltajan oikeuksia, koska
huoltaja on ollut asiassa nimenomaisesti passiivinen⁴⁷.

Passiivisuuden lisäksi tai ohella voidaan tulkita myös huoltajan kykyä. Pelkkä huoltajan rajallinen
kyky huolehtia lapsen asioista rikosasiassa ei riitä edellytyksen täyttymiseksi. Toisin sanoen objek-
tiivisesti arvioiden huono vanhempi ei ole peruste edunvalvojan sijaisen määräämiseen. Puolueet-
tomuuden edellytyksen osalta on todettu, että huoltajan kykenemättömyys voi kuitenkin tietyissä
määrin täyttää edellytyksen. Tällöin hakemus on syytä perustella erityisen yksityiskohtaisesti.⁴⁸ Ky-
kenemättömyyteen liittyen voidaan huomioida myös vakavammat huoltoristiriidat. Huoltoriidat ja
tapaamisongelmat voivat johtaa siihen, että vanhemmat ovat eri mieltä rikosasioiden hoitamisesta
ja nämä erimielisyydet haittaavat lapsen asioiden hoitamista. Tällöin voi olla tarpeen määrätä edun-
valvojan sijainen, vaikka epäilty ei kuuluisi kummankaan vanhemman lähipiiriin.⁴⁹

Lisäksi erityistilanteena voidaan mainita tilanne, jossa lapsen vanhempi on itse alle 18-vuotias eli
vajaavaltainen. Holhoustoimilain 6.1 §:n mukaan vajaavaltainen ei voi toimia edunvalvojana. Erik-
seen pykälän toisessa momentissa on todettu, että jos lapsen huoltaja on alaikäinen lapsen synty-
essä, huoltajasta tulee lapsen edunvalvoja, kun hän täyttää 18 vuotta. Näin ollen mielestäni voi-
daan todeta, että vanhemman ollessa alle 18-vuotias, tulee lapselle määrätä edunvalvojan sijainen
rikosprosessissa. Mikäli vanhempi täyttää prosessin aikana 18 vuotta, voidaan nähdäkseni edun-
valvojan sijainen vaihtaa lapsen vanhemmaksi kappaleessa 3.5 käsiteltyjen edunvalvojan vaihta-
mista koskevien säännösten mukaisesti. Toimintatapa, jossa vanhemman täysi-ikäistyttyä edunval-
vojan sijaisen määräys automaattisesti lakkaisi olemasta voimassa voisi vaarantaa lapsen oikeus-
turvan toteutumisen. Näin ollen vaihdos edellyttäisi virallista prosessia, jonka perusteella osapuolet
tietäisivät, kenelle edunvalvojan tehtävät kuuluvat.

⁴⁷ Lehtinen ym. 2022, 41.

⁴⁸ Lehtinen ym. 2022, 41.

⁴⁹ Heikkilä ym. 2018, 128–129.

3.2 Edunvalvojan määrääminen selvästi tarpeetonta

Kuten olen edellä todennut, lain sanamuodot ”on määrättävä” ja ”on tehtävä” eivät jätä harkintavaltaa, vaan edunvalvojan määräämistä koskeva prosessi on käynnistettävä ja edunvalvoja tulee määrätä, jos edellytykset täyttyvät. Perustellun syyn ja tarpeettomuuden edellytysten vuoksi ETL 4:8 ei kuitenkaan automaattisesti velvoita ryhtymään toimenpiteisiin edunvalvojan määräämiseksi. Jossakin määrin voidaan käyttää harkintaa. Edellisessä kappaleessa on jo käsitelty perustellun syyn edellytystä. Missä tilanteissa edunvalvojan määrääminen on kuitenkin selvästi tarpeetonta?

Lain esitoissa on todettu, että edunvalvojan määräämisen selvää tarpeettomuutta voidaan arvioida rikoksen laadun perusteella. Siten vähäisten rikosten osalta voidaan tulla siihen tulokseen, että edunvalvojan määrääminen olisi selvästi tarpeetonta. Esimerkiksi vähäisen omaisuusrikoksen selvittämisessä ei olisi yleensä tarvetta määrätä edunvalvojaa. Näin ollen mielestäni esimerkiksi näpistyksen ja lievän petoksen osalta ei ole tarpeen määrätä edunvalvojaa. Haluan kuitenkin huomauttaa, että lievä tekemuoto ei automaattisesti tarkoita, että määrääminen olisi selvästi tarpeetonta. Kuritusväkivallan osalta koen erittäin tarpeelliseksi lapsen edun kannalta, että edunvalvoja määrätään lievemmissäkin tekemuodoissa. Rikoksen laadun ohella huomiota voitaisiin kiinnittää rikoksen selvittämistilanteeseen ja siihen liittyviin vahingonkorvauskysymyksiin. Näin ollen nähdäkseni esimerkiksi varkausrikoksessa, jossa omaisuus on saatu takaisin esimerkiksi ensipartion toimesta pian tapahtumien jälkeen, ei ole luultavasti tarvetta määrätä edunvalvojaa.⁵⁰

Lisäksi lapsen ja huoltajan välinen ristiriitakaan ei tee edunvalvojan määräämisestä automaattisesti tarpeellista. Ristiriidaksi, joka edellyttäisi edunvalvojan määräämistä ei tule katsoa tapausta, jossa lapsi ja huoltaja ovat pelkästään eri mieltä jostain kysymyksestä. Kyse tulee olla tilanteesta, jossa on aihetta olettaa, että huoltaja joutuu lojaliteettiristiriitaan eikä sen vuoksi voi puolueettomasti valvoa lapsen etua.⁵¹ Siten kyse tulee olla laajemmasta etujen ja oikeuksien yhteen törmäämisestä eikä vain erimielisyydestä jostakin yksittäisesti seikasta. Tilanteissa tulee soveltaa tapauskohtaista harkintaa, jossa huomioidaan lapsen etu ja oikeudet kokonaislaatusesti.

Sen sijaan edunvalvojan määrääminen on ollut ilmeisesti tarpeen oikeusasiamiehen ratkaisua 3150/2019 koskevassa asiassa. Kyseessä oli tapaus, jossa lapsen ainoa vanhempi oli epäiltynä lapseen kohdistuvasta pahoinpitelystä. Lapsi kuulusteltiin koulullaan neljä kuukautta ennen kuin edunvalvojaa koskeva hakemus oli edes laitettu vireille. Tapauksen tutkinnanjohtaja rikoskomisario

⁵⁰ HE 222/2010, 196.

⁵¹ HE 252/2006, 134.

F oli katsonut, että lapselle siinä tilanteessa läheisin henkilö ja tuki ovat opettaja tai kuraattori ja häntä voitiin pitää tässä kuulustelutilanteessa lapsen laillisena edustajana. Lisäksi kyseessä oli rikosasia, josta oli tehty rikosilmoitus jo vuosi ennen kuulustelua. Oikeusasiamies on todennut, että edunvalvojan hakeminen olisi kuulunut tässä tilanteessa nimenomaan poliisille. Edunvalvojan hakemiseen oli tullut myös syyttäjältä suora ohjeistus.⁵² En näe tilanteessa mitään perustelua sille, että edunvalvojan määrittämisen olisi voinut edes harkita jättää tekemättä. Se että tilanteessa on ollut mukana lapselle tuttuja koulun henkilökuntaan kuuluvia aikuisia, ei korvaa edunvalvojan virkaa ja tehtävää. Opettajalla tai kuraattorilla ei ole ollut oikeutta käyttää lapsen puhevaltaa edunvalvojan tavoin. Kyseessä on selkeä poliisin toiminnassa tapahtunut virhe. Menettelyssä on toimittu lainvastaisesti, mikä on johtanut selkeästi lapsen edun vastaiseen menettelyyn. Vaikuttaa siltä, että tässä tapauksessa on pyritty oikomaan asioissa, koska tapauksen esitutkinta on viivästynyt. Vaikka tavoite on ollut siten mahdollisesti hyväntahtoinen ei tarkoitus pyhitä keinoa.

ETL 4:8.1 mukaisesti edunvalvojan määrittäminen on syytä tehdä, jos on perusteltu syy olettaa eturistiriidan olemassaolo ja määrittäminen ei ole selvästi tarpeetonta. On syytä korostaa, että pykälässä on käytetty ja-sanaa. Näin ollen tilanteessa, jossa on kyllä perusteltu syy ristiriidalle, mutta edunvalvojan määrittäminen olisi selvästi tarpeetonta, edunvalvojaa ei tule määrätä.

3.3 Edunvalvojan määrittäminen prosessina

3.3.1 Kuka on velvollinen toimimaan?

Hakalehto on todennut, että lapsen huoltajilla ja viime kädessä viranomaisilla on velvollisuus ryhtyä toimiin lapsen oikeuksien toteuttamiseksi⁵³. Tämä tuo mielestäni esille sen, että viranomaisella on toisaalta velvollisuus huolehtia lapsen oikeuksien toteutumisesta, mutta tämä oikeus on toissijainen. Lapsen ja huoltajan suhteen ollessa lapsen etua toteuttava, ei viranomaisella olekaan oikeutta puuttua asioihin. Toisaalta, kun havaitaan, että lapsen etu on vaarassa, tulee viranomaisen tarvittaessa oma-aloitteisestikin toimimalla varmistaa lapsen oikeuksien toteutuminen. Mikä tai mitkä viranomaiset edunvalvojan määrittämisprosessin osalta ovat toimimisvelvollisuutensa suhteen aikajalla ensimmäisenä? Kenen tehtävä on havaita, että lapsi tarvitsee rikosprosessia varten ulkopuolisen puolueettoman edunvalvojan?

⁵² EOAK 3150/2019, 5 ja 7.

⁵³ Hakalehto 2018, 29.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies Pölönen on todennut, että sekä oikeusturvasyyt että lapsen hyvinvointi vaativat, että edunvalvojan tarve arvioidaan heti asian vireille tulon jälkeen ja että hakumenettely käynnistetään tarvittaessa välittömästi⁵⁴. Kun edunvalvojan tarve on havaittu ja on todettu, että edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta, on määräämistä koskeva prosessi syytä siten käynnistää välittömästi. Käytännössä menettelyyn tulee ryhtyä silloin, kun rikos epäily tulee ylipäätään viranomaisen tietoon⁵⁵.

ETL 4:8 mukaisesti tutkinnanjohtajan on tarvittaessa tehtävä tuomioistuimelle hakemus edunvalvojan määräämisestä. Hakemuksen voi tehdä myös syyttäjä, hyvinvointialue tai holhousviranomainen. Lähtökohtana on tutkinnanjohtajan toimimisvelvollisuus. Kuitenkin mainituilla muilla viranomaisilla on itsenäinen tutkinnanjohtajan menettelystä riippumaton toimivalta.⁵⁶ Tutkinnanjohtaja voi siis suoraan tehdä itse hakemuksen. Sen lisäksi on mahdollista, että tutkinnanjohtaja tekee holhoustoimilain 91 §:n mukaisen ilmoituksen Digi- ja väestötietovirastolle, joka puolestaan voisi hakea edunvalvojan määräämistä⁵⁷. Vastuunjakautuminen voi olla riski. Kun vastuu on monella, voi käydä niin, että jokainen olettaa toisen toimivan ja lopputuloksena kukaan ei toimi. Kyseessä on niin sanottu ”Bystander effect”, jonka mukaan yksilön vastuu tehtävän suorittamisesta on vahva, kun se kuuluu yhdelle yksilölle. Sen sijaan, jos vastuu on jaettu usealle, on jokaisen yksilön vastuu tehtävän suorittamiseen heikompi.⁵⁸

Mielestäni vastuunjakautumisessa on aina vaaransa siitä, että tehtävä jää tekemättä. Jos edunvalvojan sijaisen määräämistä koskevan hakemuksen voi tehdä useampi taho, voi käydä niin, että kukaan ei lopulta teekään hakemusta, koska olettaa toisen tahon tekevän sen. Miksi laissa on sitten

⁵⁴ EAOAK 1299/2018, 4.

⁵⁵ Ellonen ym. 2016, 69.

⁵⁶ HE 222/2010, 196.

⁵⁷ HE 222/2010, 196. Lainesitöissä puhutaan ilmoituksen tekemisestä maistraattiin. Maistraatti on nykyään osa Digi- ja väestötietovirastoa.

⁵⁸ Psykologinen Bystander effect -ilmiö pohjautuu New Yorkissa 1964 tapahtuneeseen Kitty Genovesen murhaan. Murhalla oli 38 silminnäkijää, mutta kukaan heistä ei hälyttänyt apua. Lue esimerkiksi Manningin, Levinen ja Collinsin artikkeli The Kitty Genovese Murder and the Social Psychology of Helping: the parable of the 38 witnesses.

annettu tämä tehtävä usealle taholle? Taustalla on edellä mainittu tavoite, että edunvalvojan määräämistä koskevaan menettelyyn tulisi ryhtyä välittömästi, kun rikosepäily tulee viranomaisten tietoon. Rikosepäily voi tulla ensimmäisenä muunkin viranomaisen kuin poliisin tietoon. Jos esimerkiksi sosiaaliviranomainen saa ensimmäisenä tiedon rikosepäilystä, se voi käynnistää määräämistä koskevan prosessin jo siinä vaiheessa, kun rikosilmoitusta vasta ollaan laatimassa poliisille.⁵⁹ Siten näen, että toimintatavassa on myös hyvät puolensa.

3.3.2 Etukäteisvalmistelu ennen hakemuksen laatimista

Ennen kuin tutkinnanjohtaja voi täyttää hakemuksen, tulee olla tiedossa, kuka edunvalvojaksi ollaan määräämässä. Tarvittaessa ennen hakemuksen tekemistä tutkinnanjohtajan olisi siten syytä olla yhteydessä holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä vastaavaan viranomaiseen, jollei tiedossa ole jo valmiiksi edunvalvojaksi sopivaa henkilöä⁶⁰. Kun tehtävään sopiva henkilö on tiedossa, tulee hänen suostumuksensa tiedustella. Edunvalvojaksi esitetyn henkilön kirjallisen suostumus liitetään hakemukseen⁶¹.

Myöhemmin kappaleessa 4.2 käsitellään edunvalvojan tehtäviä. Jotta epäselvyyksiltä välttyttäisiin, voi olla tarpeen jo mahdollisimman aikaisessa vaiheessa huomioida se, ovatko kaikki tahot samalla linjalla edunvalvojan tehtävien suhteen. Esimerkiksi Fredman on todennut vahingonkorvausten osalta, että voi olla tarpeen etukäteen keskustella pyytäjänä olevan viranomaisen tai lapsen läheisen kanssa siitä, tulisiko edunvalvojan määräys ulottaa myös korvausten perintään ja/tai rikosvahinkokorvauksen hakemiseen Valtiokonttorilta. Lisäksi tehtävä voi joskus olla hyvä laajentaa koskemaan myös kyseisen korvauksen vastaanottamista perintätoimien tai rikosvahinkokorvauksen hakemisen jälkeen.⁶² Näin ollen suostumusta tiedusteltaessa, voi olla syytä tehdä katsaus edunvalvojan tehtäviin.

Myös huoltajien suostumus voi olla tarpeen liittää hakemukseen. PL 21 §:n mukaisesti käräjäoikeuden on varattava huoltajille tilaisuus tulla kuulluksi eli mahdollisuus lausua hakemuksesta. OK 8:5 sääntelee tarkemmin, miten tilaisuus tulla kuulluksi toteutetaan. Pirkanmaan käräjännotaari R:n mu-

⁵⁹ Tuominen 2014, 18.

⁶⁰ HE 222/2010, 196.

⁶¹ Poliisin Kameleon-lomake: Hakemus edunvalvojan määräämiseksi, kohta: hakemuksen liitteet.

⁶² Fredman 2021, 661.

kaan ainakin Sisä-Suomen poliisin ja Pirkanmaan käräjäoikeuden kesken on sovittu etukäteissuostumusmenettelystä. Tällöin huoltajien kuulemisesta käräjäoikeuden toimesta voidaan luopua. Huoltajat antavat etukäteissuostumuksen siihen, että 1) lapselle määrätään edunvalvojan sijainen koskien juuri tätä nimenomaista rikostutkintaa ja 2) edunvalvojaksi hyväksytään juuri se henkilö, jota poliisi ehdottaa edunvalvojan sijaiseksi. Tämä kirjallinen molempien huoltajien allekirjoittama suostumus liitetään poliisin laatimaan hakemukseen. Vastaava suostumus tulee pyytää myös 15–17-vuotiaalta lapselta, jolle edunvalvojan sijaista ollaan määräämässä. Suostumusten etukäteinen hankkiminen nopeuttaa määräämistä koskevan asian käsittelyä.

3.3.3 Hakemuksen täyttäminen

Kun tarvittavat etukäteisvalmistelut on tehty, tutkinnanjohtaja laatii hakemuksen hyödyntäen poliisin Kameleon-lomaketta. Hakemuksen yläosasta tulee rastittaa kohta ”Hakemus”. Haettaessa edunvalvojan sijaisen määräämistä tavanomaisessa prosessissa eikä kiireellisenä väliaikaismääräyksellä, tulee huomioida, ettei kohtia ”Hakemus ja pyyntö asianosaisten kuulematta annettavan väliaikaismääräyksen saamiseksi (kiireellinen asia, HolhL 79 §)” ja ”Lisäksi pyydetään asianosaisten kuulematta annettavaa väliaikaismääräystä, joka olisi voimassa, kunnes asiassa annetaan päätös” tule rastittaa. Väliaikaismääräystä käsitellään tarkemmin kappaleessa 3.4. Tässä kohtaa on syytä tuoda esille prosessien ero. Tavallinen hakemus edunvalvojan sijaisen määräämisestä tehdään, kun asialla ei ole enää kiire. Esimerkiksi lapsen vanhemmat, joita asiassa epäillään ovat jo tietoisia esitutkinnasta eikä sotkemisvaaraa ole. Sen sijaan, jos sotkemisvaara on ja lapsi tulee päästä kuulemaan välittömästi esimerkiksi samana päivänä, ilman, että vanhemmat saavat tilaisuuden vaikuttaa lapseen, voidaan hakea edunvalvojan sijaisen määräämistä väliaikaismääräyksellä.

Hakemuksessa on kohta ”Hakijan ehdottama tehtäväkuvaus, mikä?”. Tähän ei ole tarpeen laatia kovinkaan yksityiskohtaista kuvausta. Mielestäni riittävää on todeta, että esimerkiksi ”Edunvalvojan tehtävänä on edustaa päämiestä tutkittavana olevan rikosasian XXXX/R/XXXXX/VV (tutkintailmoituksen numero) esitutkinnassa, syyteharkinnassa, mahdollisessa oikeudenkäynnissä, mahdollisissa vahingonkorvauksen perimiseen liittyvissä toimissa ja muissa rikosasiaan liittyvissä toimissa”. Olennaista on huomioida tässä kohtaa se, mitä tehtävistä on mahdollisesti ennalta sovittu edunvalvojan suostumusta koskevien keskusteluiden yhteydessä. Kaikki tavanomaisesta poikkeavat tehtävät on syytä mainita erikseen.

Minkä tahansa hakemuksen olennaisin kohta on ”Hakemuksen perustelut”. Tähän tulee avata sitä, miksi kyseessä on kappaleessa 3.1 käsitellyn mukainen perusteltu syy eturistiriitatilanteesta. Nähdäkseni olennaista on avata asiaan liittyen henkilöiden suhteita toisiinsa. Siten perusteluissa on tarpeen todeta esimerkiksi, että asianomistaja A on rikoksesta epäiltyjen B:n ja C:n alaikäinen lapsi.

Lisäksi voi olla tarpeen perustella sitä, että edunvalvojan määrääminen ei ole kappaleen 3.2 mukaisesti selvästi tarpeetonta. Mikäli asiassa on selvää, että tarpeettomuuden edellytys ei täyty, voi riittävää olla lisätä perusteluihin perusmuotoinen fraasi ”Lisäksi edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta”. Sen sijaan, jos kyse on laadultaan sellaisesta asiasta, jossa tarpeettomuus ei käy suoraan ilmi, on tarpeen perustella asiaa enemmän.

Hakemusta laadittaessa on hyvä huomioida se, että ennen kuin määräys annetaan, lapsen huoltajilla on oikeus tulla kuulluksi asiassa. Tämän oikeuden toteuttamiseksi huoltajat saavat myös hakemuksen tietoonsa. Näin ollen on syytä huomioida, mitä seikkoja he saavat hakemuksen perusteella tietoonsa käsittelyssä olevasta rikosasiasta. Siten hakemuksessa on hyvä selostaa hakemuksen perusteena olevaa rikosepäilyä vain sen verran kuin se on asiassa tarpeen. Toisaalta tietoa tulee olla riittävässä määrin, jotta kärjäoikeus voi sen perusteella määrätä edunvalvojan.⁶³

3.3.4 Hakemuksen käsittely

Hakemus toimitetaan asiassa toimivaltaiseen kärjäoikeuteen. OK 10:15 mukaan edunvalvontasia tulee tutkia lähtökohtaisesti siinä tuomioistuimessa, jonka tuomioistuinpiirissä edunvalvottavan kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka on. Sen sijaan rikosasian syyte tutkitaan pääsääntöisesti ROL 4:1.1 mukaan sen paikkakunnan tuomioistuimessa, missä rikollinen teko on suoritettu. Siten on mahdollista, että edunvalvojan määräämistä koskeva hakemusasia käsiteltäisiin eri tuomioistuimessa kuin rikosasia. Tämä ei vaikuta kovinkaan tarkoituksenmukaiselta ratkaisulta. Oikeuskirjallisuudessa onkin todettu, että lähtökohtana tulisi pitää sitä, että määräystä koskevan hakemusasian käsittelee se tuomioistuin, jossa rikosasia on vireillä tai jossa se voidaan panna vireille⁶⁴. Tämä käytäntö helpottaa myös poliisin työtä, kun osoitteena on sama kärjäoikeus kuin kyseisessä rikosasiassa muutoinkin.

Mikäli edellä mainittua etukäteissuostumusta ei ole tehty, kärjäoikeus pyytää huoltajia lausumaan asiassa. Vastausaika voi olla esimerkiksi kaksi viikkoa. Annetun määräajan jälkeen kärjäoikeus tekee päätöksensä. Merkitystä ei ole sillä, lausuvatko huoltajat määräaikaan mennessä mitään. Päätöksen tekemisen kannalta riittävää on, että heille on varattu PL 21 §:n mukainen tilaisuus.

⁶³ Lehtinen ym. 2022, 43.

⁶⁴ Vuorenpää ym. 2021, 464.

Käytännössä vanhempien lausuma ei voi estää edunvalvojan määräämistä, jos lainmukaiset edellytykset ovat olemassa. Sen sijaan riitaa voi syntyä siitä, kuka edunvalvojan sijaiseksi tulee määrätä. Kappaleessa 3.5 käsitellään edunvalvojan vaihtamista koskevaa prosessia.

Edunvalvojan määräämistä koskeva prosessi päättyy lähtökohtaisesti siihen, että käräjäoikeus antaa asiassa päätöksensä. Päätöksellä käräjäoikeus määrää tietyn henkilön, joka on antanut suostumuksensa, toimimaan edunvalvojan tehtävässä. Holhoustoimilain 83 §:n mukaan käräjäoikeuden päätöstä, joka koskee edunvalvojan määräämistä tai vapauttamista tehtävästään taikka jolla jonkun toimintakelpoisuutta on rajoitettu, on noudatettava, vaikka päätös ei ole saanut lainvoimaa. Ratkaisun on siten mahdollista hakea muutosta valittamalla, mutta päätöstä tulee noudattaa, vaikka muutoksenhaku olisi kesken. Siten esimerkiksi huoltajien erimielisyys lapselle määrättävän edunvalvojan henkilöstä ei estä eikä hidasta lapsen edunvalvonnan järjestämistä.

ETL 4:8 on todettu, että tuomioistuimen on määrättävä edunvalvoja *esitutkintaa varten*. Fredmanin mukaan sanamuodosta voidaan päätellä, ettei ETL 4:8:n perusteella voida tehdä päätöstä edunvalvojan määräämisestä enää sen jälkeen, kun esitutkinta on päättynyt. Tämän jälkeen kyseeseen tulee edunvalvojan sijaisen määrääminen aikaisemman käytännön mukaisesti holhoustoimilain perusteella.⁶⁵ Käytännössä tämän ei tulisi tuottaa ongelmia poliisin tekemien hakemusten suhteen. Lähtökohtana voidaan olettaa nimittäin olevan, että edunvalvojan määräämistä koskeva hakemus laaditaan heti esitutkinnan alkaessa.

Käytännössä lapsen edun valvominen siirtyy siten viranomaiselta toiselle. Ensin poliisin on tehtävä havainto, että kyseessä on tilanne, jossa huoltaja on kykenemätön puolueettomasti valvomaan lapsen etua rikosprosessissa. Sitten asia tulee saattaa eteenpäin tuomioistuimen ratkaistavaksi. Lopulta edunvalvoja saa kasvot, kun asia pannaan täytäntöön vielä kolmannen tahon toimesta. Lapsen edun valvominen rikosprosessissa on näin ollen monen viranomaisen yhteistyötä ja poliisi on tämän ketjun ensimmäinen lenkki. Haluankin korostaa sitä, että yksittäisellä poliisimiehellä on merkittävä asema sen suhteen, toteutuuko lapsen etu rikosprosessissa.

3.4 Väliaikainen määräys

ETL 4:8.2 mukaan väliaikaisen määräyksen antamisesta säädetään holhoustoimilain 79 §:n mukaisesti. Holhoustoimilain 79.1 §:n mukaan *asiassa, joka koskee edunvalvojan määräämistä tai toimintakelpoisuuden rajoittamista, tuomioistuin voi antaa väliaikaisen määräyksen. Jos asiaa ei voida viivyttää, määräys voidaan antaa kuulematta sitä, jonka edun valvomisesta on kysymys, sekä*

⁶⁵ Fredman 2021, 654.

muuta 73 §:ssä mainittuja henkilöitä. Väliaikainen määräys on voimassa, kunnes tuomioistuimien antaa asiassa päätöksen, jollei määräystä sitä ennen peruuteta tai muuteta. Holhustoimilain 73.1 §:n mukaan pääsääntönä on, että alaikäiselle edunvalvojaa määrätessä on lapsen huoltajalle varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Tilanne voi kuitenkin rikosprosessissa olla se, että huoltajan kuuleminen voisi vaarantaa rikoksen esitutinnan, joten väliaikainen määräys on työkalu, jolla tutkinnan vaarantuminen näissä tilanteissa ehkäistään. Myöskään lapsen itsensä kuuleminen ei ole välttämätöntä⁶⁶, mikä myös osaltaan nopeuttaa prosessia.

Tarkoitus onkin, että väliaikaismääräystä käytetään kiireellisissä tapauksissa, joissa esimerkiksi epäillä huoltajia lapseen kohdistuneesta rikoksesta. Näissä tilanteissa on olennaista päästä kuulemaan lapsi mahdollisimman pian, eikä kuuleminen ole lähtökohtaisesti mahdollista ilman edunvalvojaa. Edunvalvojaksi haettu saattaa joutua avustamaan päämiestään kuulusteluun jo samana päivänä, jona pyyntö on hänelle esitetty.⁶⁷ Väliaikaismääräykseen tulisi turvautua vain silloin, kun lapsen etu sitä välttämättä vaati eikä kyseistä pykälää tule käyttää pelkästään huoltajien kuulemisen sivuuttamistarkoituksessa⁶⁸.

Väliaikaismääräyksessä ovat vastakkain vanhemman oikeus tulla kuulluksi ja toisaalta lapsen etu, lapsen suojaamisen tarve sekä rikostutkinnalliset seikat. Mielestäni on täysin perusteltua antaa ensisijaa jälkimmäisille seikoille. Vastaavan näkemyksen on todennut myös Helsingin hovioikeus ratkaisussaan S 23/306. Kyseisessä tapauksessa rikoskomisario oli hakenut väliaikaisen määräyksen antamista lapsille, joiden toista huoltajaa epäiltiin lapsiin kohdistuneista pahoinpitelyrikoksista. Komisario perusteli kiireellisyyttä sillä, ettei lasten kuulemista voitu viivyttää sotkemisvaaran vuoksi. Myös nuoremman lapsen kyky kertoa tapahtuneista asioista heikkeni ajan kuluessa. Lisäksi myös muut viranomaiset odottivat tietoa siitä, mitä lapset poliisin kuulusteluissa kertovat. Käräjäoikeus oli kuitenkin asiassa määrännyt edunvalvojan tavallisessa prosessissa ja siten myös varannut huoltajille tilaisuuden tulla kuulluksi. Hovioikeus totesi ratkaisussaan, että väliaikaismääräys olisi tullut poliisin esittämien perusteluiden nojalla tehdä.⁶⁹

⁶⁶ HE 146/1998, 67.

⁶⁷ Fredman 2021, 653.

⁶⁸ Välimäki 2008, 148.

⁶⁹ Helsingin HO S 23/306.

Holhoustoimilain 79 §:n osalta ei ole annettu ohjetta siitä, missä hakemuksen käsittelyn vaiheessa väliaikainen määräys voidaan antaa eikä myöskään siitä, minkä sisältöisenä määräys on annettava. Säännöksen turvaamistarkoitus edellyttää, että väliaikainen määräys on voitava antaa asian käsittelyn vaiheesta riippumatta ja tarvittaessa heti, kun asia tulee vireille.⁷⁰ Näin ollen koen, että väliaikaismääräyksen hakemisen ajankohdassa on joustoa rikosprosessin etenemisen osalta. Hakemuksen voi tehdä silloin, kun tarve aktualisoituu. Luonnollisesti tarve ilmennee useimmiten silloin, kun rikosepäily tulee viranomaisen tietoon. Siten hakemuksen ajankohta on usein selkeä ja osapuolten kannalta selkeästi sovellettavissa.

Sen sijaan sisällöllisten seikkojen osalta on havaittavissa tarvetta paremmalle sääntelylle sekä ohjeistukselle. Väliaikaisen määräyksen osalta on nimittäin ollut ja jossain määrin on edelleen soveltamisongelmia, jotka nähdäkseni liittyvät juurikin sisällöllisiin ongelmiin. Esimerkiksi komisario F on tuonut oikeusasiamiehelle vuonna 2019 toimittamassaan lausunnossa esille väliaikaisen määräyksen hakemiseen liittyvät ongelmat. F:n mukaan joissakin tuomioistuimissa ei edelleenkään saa yli-päätään millään perusteella haettua lapselle väliaikaista edunvalvojaa. Koska väliaikaista edunvalvojaa ei saa ja päätös (varsinaisesta) edunvalvojasta kestää keskimäärin kaksi kuukautta, tuo prosessi selkeän ongelman rikostutkinnan näkökulmasta. Asianomistajana oleva lapsi pitäisi kuulla viivytyksettä, jotta turvataan lapsen kertomuksen uskottavuus ja estetään tutkinnan vaarantuminen esimerkiksi lapsen vanhemman tai muun henkilön vaikuttamismahdollisuuden takia.⁷¹ Mikä sitten tuottaa ongelmia väliaikaisten määräysten hakemisessa?

Käräjäoikeuksissa väliaikaisia määräyksiä käsittelevät lähes yksinomaan käräjänotaarit. Pirkanmaalla työskennelleen käräjänotaari R:n mukaan ongelmana on perusteluiden puute. Kuten olen kappaleessa 3.3. kuvannut prosessia, täyttää tutkinnanjohtaja hakemuksen hyödyntäen poliisin omaa valmista Kameleon-lomaketta. Väliaikaismääräys haetaan samalla lomakkeella. Lomakkeen yläosassa on rastitettava kohta ”Hakemus ja pyyntö asianosaisten kuulematta annettavan väliaikaismääräyksen saamiseksi (kiireellinen asia, HolhL 79 §)”, jos halutaan hakea määräystä väliaikaiselle edunvalvojalle. Lisäksi alempana on kohta ”Hakemus” ja siinä rastitettava kohta ”Lisäksi pyydetään asianosaisten kuulematta annettavaa väliaikaismääräystä, joka olisi voimassa, kunnes asiassa annetaan päätös”.⁷² Pelkästään näiden kohtien raksittaminen ei kuitenkaan riitä. Hakemukseen tulee laatia myös perustelut. R on todennut, että jos perusteluissa ei ole todettu, miksi asian

⁷⁰ HE 146/1998, 67.

⁷¹ EOAK 3150/2019, 4.

⁷² Poliisin Kameleon-lomake: Hakemus edunvalvojan määräämiseksi.

todetaan olevan kiireellinen, ei väliaikaista määräystä voida antaa. Tällöin hakemus hylätään väliaikaisen määräyksen osalta ja käsittely jatkuu normaalissa menettelyssä eli huoltajille varataan tilaisuus lausua ja näiden määräaikojen jälkeen asia ratkaistaan. PL 21 § turvaa oikeuden tulla kuuluksi. R painottaa, että väliaikaisessa määräyksessä on kyse tämän oikeuden sivuuttamisesta huoltajan osalta eikä henkilön perusoikeutta voida sivuuttaa ilman kunnon perusteluita.

Perusteluissa tulee siis tuoda ilmi se, miksi asia on kiireellinen. Miksi lapsi pitää päästä kuulemaan välittömästi ja niin, että huoltaja ei saa tietoa asiasta. Perusteena voi nähdäkseni toimia siten kiireellinen asia, jossa on pelko siitä, että epäilty pääsee vaikuttamaan lapseen. Tällainen tilanne voi olla käsillä, kun lapsi on otettu rikosepäilyn vuoksi kiireellisesti huostaan⁷³ ja lapsi halutaan kuulla ennen kuin hänet mahdollisesti palautetaan vanhemmilleen. Sen sijaan tilanne, jossa rikosasia on ollut jo kauan vireillä ja huoltajat jo tietävät esitutkinnasta, ei perustetta väliaikaismääräykselle lähtökohtaisesti ole. Jos perusteiden laatiminen vaikuttaa haastavalta, voi olla, ettei perusteita pyynnön esittämiselle ole⁷⁴.

Käräjäoikeuksissa väliaikaista määräystä koskevat asiat käsitellään R:n mukaan kiireellisinä ja ne pyritään käsittelemään heti. Lähtökohtana on, että hakemus käsitellään jo saman päivän aikana. Jos hakemus on hyvin perusteltu, määräyksen voi saada hyvinkin nopeasti – jopa tunnissa tai kahdessa. Prosessia sujuvoittaa se, että tutkinnanjohtajan saa tarvittaessa välittömästi kiinni. Hakemuksen perusteluiden lisäksi R kehottaakin, että hakemukseen on hyvä laittaa tutkinnanjohtajan oma (työ)puhelinnumero. Myös virka-ajat on hyvä huomioida eli mikäli mahdollista, hakemusta ei kannata lähettää perjantaina klo 15.55. Tällöin, mikäli hakemuksessa havaitaan puutteita tai muita epätarkkuuksia, saadaan tarvittavat korjaukset tehtyä heti. Yleiseen vaihteeseen ohjaava puhelinnumero voi tarkoittaa sitä, että tutkinnanjohtajaa ei tavoiteta ja asian käsittely viivästyy. Mielestäni epäselvissä ja muissa rajatapauksissa käytännön tulisikin olla se, että käräjäoikeudesta ollaan yhteydessä poliisin ennen päätöksen tekemistä. Tietysti, jos poliisia ei saada kiinni, voi tilanne olla toinen. Eräässä tapauksessa käräjäoikeus oli hylännyt väliaikaismääräystä koskevan hakemuksen ja antanut haastemiehelle kiireelliseksi tehtäväksi tiedustella rikoksesta epäillyn huoltajan kantaa varsinaisen edunvalvojan määräämiseen ilmoittamatta asiasta ensin poliisille, vaikka poliisi

⁷³ Esimerkiksi Pirkanmaan käräjäoikeuden väliaikaismääräystä koskevan päätöksen H758/2022/2728 perusteluissa on todettu, että lapsi on epäillyn rikoksen vuoksi ollut hakemusta tehtäessä sijoitettuna lastensuojeluyksikköön.

⁷⁴ Lehtinen ym. 2022, 43.

oli nimenomaisesti ilmaissut suojelun tarpeen⁷⁵. Nähdäkseni menettely oli vaarantanut lapsen edun ja esitutinnan rikostutkinnalliset seikat.

Yhteenvetona R toteaa, että väliaikaismääräyksellä käräjäoikeus siis määrää edunvalvojan sijaisen väliaikaisesti siihen asti, kunnes asia lopullisesti ratkaistaan. Väliaikaismääräys on voimassa käytännössä siihen asti, kunnes lasta on kuulusteltu ja kiireellisyys poistunut. Tämän jälkeen käräjäoikeus antaa huoltajille tilaisuuden lausua ja ratkoo lopullisen hakemuksen. Käytännössä sama väliaikaismääräyksellä toiminut edunvalvoja määrätään sitten myös varsinaiseksi edunvalvojan sijaiseksi.

3.5 Edunvalvojan vaihtaminen

Tilanteita, joissa edunvalvoja on tarpeen vaihtaa, voi olla lukuisia. Henkilö voi sairastua tai muutoin tulla kykenemättömäksi hoitamaan tehtäväänsä. Holhoustoimilain 11 §:n mukaan, jos edunvalvoja on esimerkiksi sairauden vuoksi taikka muusta syystä tilapäisesti estynyt hoitamasta tehtäväänsä, tuomioistuim voi määrätä hänelle sijaisen. Sijaiseen sovelletaan, mitä edunvalvojasta tässä laissa säädetään. Tällöin kyse on tilapäisestä sijaistamisesta.

Edunvalvoja voidaan vaihtaa myös pysyvästi toiseen henkilöön. Kovinkaan harvinaisia eivät ole tilanteet, joissa esimerkiksi lapsen vanhemmat haluavat syystä tai toisesta vaihtaa edunvalvojan sijaisena toimivan henkilön johonkin toiseen. Vanhemmat voivat kokea, että nykyinen edunvalvojan sijainen ei ole heidän mielestään riittävän pätevä taikka esimerkiksi yhteistyö lapsen kanssa ei suju. Myös lapsi voi ilmaista sen, että kokee yhteistoiminnan hankalaksi. Kun harkitaan edunvalvojan vapauttamista tehtävästään, voidaan ottaa huomioon kykenevyys yhteistoimintaan lapsen kanssa⁷⁶. Holhoustoimilain 16.1 §:n mukaan tuomioistuimen on vapautettava edunvalvoja tehtävästään, jos hän osoittautuu siihen kykenemättömäksi tai sopimattomaksi tai jos vapauttamiseen on muu erityinen syy.

Lapsen edun toteutuminen edellyttää toimivaa yhteistyötä niin lapsen, edunvalvojan sijaisen kuin lapsen huoltajien välillä. Lain esitöissä on holhoustoimilain osalta todettu, että edunvalvojan ja huoltajan välisen yhteydenpidon epäonnistuminen saattaa yksittäistapauksessa antaa aiheen edunvalvojan vapauttamiseen tehtävästään⁷⁷. Tapauksessa KKO 2004:44 oli kyse edunvalvojan

⁷⁵ Helsingin HO S 23/306.

⁷⁶ HE 146/1998, 51.

⁷⁷ HE 146/1998, 51.

määräämisestä lastensuojeluasiassa. Vaikka kyse ei ole rikosasiasta, on ratkaisu syytä nostaa esille. Tapauksessa vanhemmat olivat halunneet, että lapsille määrätään edunvalvojaksi D. Lapset olivat toivoneet, että edunvalvojan tehtävään määrätään E. Korkein oikeus määräsi E:n lasten edunvalvojaksi. Yhtenä perusteluna korkein oikeus totesi, että lasten toiveen perusteella E:tä voitiin pitää tehtävään D:tä sopivampana.⁷⁸ Lapsen mielipide huomioitiin myös toisessa ratkaisussa, jossa edunvalvoja päädyttiin vaihtamaan. Kyseisessä tapauksessa edunvalvojan vaihtamista perusteltiin lasten ja kyseisen edunvalvojan välillä vallitsevalla luottamuspuolella.⁷⁹

Tilanne voi olla myös sellainen, että edunvalvojan sijaisena toimiva henkilö itse haluaa, että hänet vapautetaan tehtävästä. Holhoustoimilain 16.2 §:n mukaan tuomioistuimen on vapautettava edunvalvoja tehtävästään myös, jos hän sitä pyytää. Kyseinen lainkohta ei sisällä mitään edellytyksiä. Näin ollen tulkitsemme, että tuomioistuimen on tällöin vapautettava edunvalvoja tehtävästään ilman harkintavaltaa.

Holhoustoimilain 81 §:n mukaisesti edunvalvojan vaihtamiseen sovelletaan soveltuvilta osin 69–80 §:ssä säädettyjä menettelyitä. Tässä tutkimuksessa ei ole tarkoituksenmukaista paneutua syvällisemmin kyseiseen sääntelyyn. Samalla tuomioistuimen päätöksellä, jolla alkuperäinen edunvalvojan sijainen vapautetaan tehtävästään, määrätään uusi edunvalvojan sijainen⁸⁰. Tämä muodostaa nähdäkseni lapsen edunvalvontaan jatkumon eikä lapsen edunvalvonnan osalta tule vaaraa siitä, että hetkellisesti kukaan ei valvo lapsen etua.

3.6 Muita erityiskysymyksiä

Rikosprosessi voi tunnetusti kestää kauan – jopa vuosia. Entä, jos lapsi täyttää kesken prosessin 18 vuotta. Tuleeko edunvalvojan määräys purkaa. Fredmanin mukaan edunvalvojan tehtävä ei lakkaa holhoustoimesta annetun lain säännösten mukaisesti lapsen täyttäessä 18 vuotta⁸¹. Nähdäkseni Fredman viittaa tällä holhoustoimilain 15 §:ään, jonka mukaan, jos edunvalvoja on määrätty tiettyä tehtävää varten, määräys on voimassa, kunnes tehtävä on suoritettu. ETL 4:8.1 toteaa selkeästi, että edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esituskintaa varten määräys on annettu. Näin ollen edunvalvojan roolin voimassaoloaika on säännelty

⁷⁸ KKO 2004:44.

⁷⁹ Helsingin HO R 21/2260.

⁸⁰ Kuuliala ym. 2015, 311.

⁸¹ Fredman 2021, 654.

hyvin tarkkarajaisesti ja tyhjentävästi. Lisäksi vastakkainen tulkinta, jossa katsottaisiin tehtävän päättyvän lapsen tullessa täysi-ikäiseksi, voisi vaarantaa kyseisen yksilön oikeusturvan. Siten to-
tean, ettei edunvalvojaa koskevaa määräystä tule purkaa, vaikka lapsi tulisi täysi-ikäiseksi kesken
kyseessä olevan rikosprosessin. Vastakkaisiakin näkökantoja on esitetty. Esimerkiksi Heikkilä on
todennut, että lapsen täyttäessä 18 vuotta kesken rikosprosessin, hän käyttää itse puhevaltaansa,
vaikka olisi ollut alaikäinen tutkittavan teon tapahtuessa⁸².

Toinen pohdinnan arvoinen tilanne on edunvalvojan määrääminen kuolleelle lapselle. Suomessa
tilanne, jossa vanhempi surmaa lapsensa ei valitettavasti ole täysin poikkeuksellinen. Kappaleessa
3.1 todetun mukaisesti, kun huoltajaa epäillään lapsen kohdistuvasta rikoksesta, hän ei voi puolue-
ettomasti ajaa lapsen etua. Onko siten rikosprosessia varten syytä määrätä puolueeton edunval-
voja edustamaan menehtynyttä lasta? Turun hovioikeuden käsittelyssä oli tapaus, jossa lapsen A
äiti B oli surmannut lapsen. Tapauksen esitutkinnassa rikoskomisario K oli pyytänyt, että A:lle mää-
rätään ETL 4:8 mukaisesti edunvalvoja. K oli perustellut asiaa sillä, että lapsella ei ollut muuta huol-
tajaa kuin B (A:n isä oli tuntematon). Edunvalvojaa on haettu, jotta tarvittaessa voidaan kuulla lää-
käriä tai kättilöä, joiden kuuleminen edellyttää suostumusta siltä, jonka hyväksi vaitiolovelvollisuus
on säädetty (lapsen surman rangaistusasteikko ei riitä vaitiolovelvollisuudesta poikkeamiseen).
Laissa ei ole säännöksiä siitä, miten tilanteessa, jossa suostumusta ei ole enää saatavissa, tulee
menetellä. ETL 4:8 sanamuodon mukaan ”edunvalvoja on määrättävä asianosaiselle tai muulle
kuulusteltavalle esitutkintaa varten”, jolloin sanamuoto viittaa siihen, että edunvalvoja määrätään
elossa olevalle. Kuitenkin hovioikeus on todennut, että poikkeuksellisesti voi syntyä tilanteita, joissa
on tarpeen, että joku käyttää kuolleen henkilön edun valvomiseksi puhevaltaa.⁸³ Koska tilanteessa
on selvää, että A:n edun valvominen on ollut tarpeen hänen kuolemaansa koskevassa esitutkin-
nassa, totean, että edunvalvojan määrääminen on ollut tarpeellinen ja hyväksytty toimi.

⁸² Heikkilä ym. 2018, 33.

⁸³ THO 2015:1.

4 EDUNVALVOJA

17-vuotias Elina on kuvaillut edunvalvojaa seuraavanlaisesti: *Määrittelin edunvalvojan henkilöksi, joka auttaa virallisissa asioissa, joista itse ei välttämättä tiedä paljon mitään. Edunvalvoja toimii myös tukihenkilönä. Minun edunvalvojani on hoitanut minun asioitani minun puolesta esimerkiksi asianajajan kanssa. Hyöty on ollut se, että itse ei ole tarvinnut päättää kaikesta ja olen saanut samalla vinkkejä miten kannattaa toimia. Edunvalvoja on määrätty minulle siksi, että olen alaikäinen ja käsitellään virallisia asioita.*⁸⁴

4.1 Kelpoisuus

Holhoustoimilain 5 §:n mukaan edunvalvojaksi (ja edunvalvojan sijaiseksi) voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa tähän suostumuksensa. Sopivuutta arvioitaessa on muun ohella otettava huomioon edunvalvojaksi esitetyn taito ja kokemus sekä tehtävän laatu ja laajuus. Koska pätevyys määrittyy holhoustoimilain mukaan, edunvalvojan ei tarvitse olla kelpoinen toimimaan ROL:n mukaisena avustajana tai puolustajana⁸⁵. Edunvalvoja voi olla esimerkiksi lapsen asioihin perehtynyt asiantuntija tai lainopillisen koulutuksen saanut henkilö⁸⁶. Käytännössä edunvalvojan sijaiseksi määrätään usein asianajaja, lupalakimies tai julkinen oikeusavustaja, koska usein kyseessä on sama henkilö, joka toimii lapsen oikeudellisena avustajana ja tällöin edellytyksenä on ROL 2:2 perusteella edellä mainittu titteli. Edunvalvojan ja oikeusavustajan roolien jakoa käsittelemme tarkemmin kappaleessa 4.3.

Käytännössä edunvalvojalta edellytetään osaamista edunvalvonnasta sekä rikosprosesseista. Edunvalvojalla tulee olla nimenomaista kokemusta lapsen kanssa työskentelyn osalta. Tällöin hän kykenee keskustelemaan lapsen kanssa ja selvittämään lapsen mielipiteen. Lapsen ikä ja kehitystaso voidaan huomioida arvioitaessa osaamisvaatimuksia. Edunvalvonta edellyttää toimimista monimutkaisissa viranomais- ja asiantuntijaverkoissa, joten edunvalvojalta edellytetään siihen liittyen erityistä osaamista. Käytännössä osaamista tehtävää varten saa hankittua edunvalvojakoulutuksella. Edunvalvojan tulee huolehtia omasta osaamisestaan ja sen kehittämisestä.⁸⁷

⁸⁴ Laakso ym. 2012, 8.

⁸⁵ Fredman 2021, 655.

⁸⁶ HE 222/2010, 197.

⁸⁷ Heikkilä ym. 2018, 38–39.

Rikosprosessi voi olla lapselle hyvin stressaava kokemus. Siten lapsen edunvalvojaa miettiessä, voi herätä ajatus siitä, että lapselle tuttu henkilö voisi tehdä prosessissa lapsen kannalta edes hie-
man miellyttävämmän. Laissa ei ole erityistä esteellisyysäännöstä, joka estäisi esimerkiksi suku-
laisen määräämisen edunvalvojan sijaiseksi. Asianajaja ei ole esteellinen toimimaan esimerkiksi
veljenpoikansa edunvalvojan sijaisena. Fredman on kuitenkin huomauttanut, että hyvän asianajaja-
tavan mukaisesta esteellisyydestä voi kuitenkin olla kyse, jos asiaan liittyy ristikkäisiä intressejä.⁸⁸
Mielestäni asia on selkeä, jos intressiristiriidan vaara on selkeästi havaittavissa ja kyse on laadul-
taan tai laajuudeltaan vakavammasta rikosasiasta, ei lapselle tuttua henkilöä tule määrätä tehtä-
vään. Sen sijaan vähäisemmissä tilanteissa tulee mielestäni antaa asiassa lapsen edulle suurempi
painoarvo. Koen, että lapsen edun kannalta parempi ratkaisu on määrätä lapselle tuttu ja turvalli-
nen henkilö edunvalvojaksi.

Tuttuun henkilöön liittyen voidaan nostaa esille myös tilanteet, joissa lapsi on sekä lastensuojelu-
prosessissa että rikosprosessissa samaan aikaan. Tällaisia tilanteita voivat esimerkiksi olla ne,
missä lapsen vanhempaa epäillään lapseen kohdistuvasta rikoksesta. Edellä todetun mukaisesti
tällöin on tarpeen määrätä edunvalvojan sijainen. Lapsi tarvitsee edunvalvojan myös lastensuojelu-
prosessiin. Lapsen näkökulmasta kahden edunvalvojan malli voi kuitenkin olla raskas. Jo valmiiksi
haasteellisessa tilanteessa (kiireellinen sijoitus ja esitutkinta) lapsen tulisi tutustua ja luoda luotta-
muksellinen suhde kahteen uuteen aikuiseen.⁸⁹ Jotta lasta ei kuormitettaisi tarpeettomasti tulisi ti-
lanteessa selvittää, voiko sama henkilö toimia molemmissa asioissa lapsen edunvalvojana. Tämä
edellyttää viranomaisilta toimivaa yhteistyötä. Poliisin tulisi olla yhteydessä lastensuojeluviranomai-
seen, kun käsillä on tilanne, jossa lapsi saattaa olla myös lastensuojelun asiakas.

Kun harkitaan tietyn henkilön määräämistä edunvalvojan tehtävään, voidaan huomioida kykene-
vyys yhteistoimintaan lapsen kanssa⁹⁰. Näin ollen vaikutusta voi olla myös puhtaasti persoonalli-
suustekijöillä. Voi olla tarpeellista varmistua siitä, että edunvalvojaksi ehdotettu kykenee hyvään
yhteistoimintaan päämiehensä kanssa⁹¹. Tällöin voidaan nostaa esille esimerkiksi kulttuuriin ja va-
kaumukseen liittyviä seikkoja. Mikäli lapsi on kasvanut tietyssä uskontokunnassa tai hänen per-

⁸⁸ Fredman 2021, 652.

⁸⁹ EAOAK 1299/2018, 3.

⁹⁰ HE 146/1998, 51.

⁹¹ HE 146/1998, 37.

heessään on havaittavissa muu voimakas aate, ei ole tarkoituksenmukaista asettaa lapsen edunvalvojaksi täysin vastakkaisen aatteen omaavaa henkilöä. Luonnollisesti yhteistoimintaan voivat vaikuttaa myös kielelliset seikat. Ihanteellista olisi pyrkiä siihen, että edunvalvoja puhuu lapsen kanssa samaa kieltä. Aina tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, joten kielelliset seikat voidaan tarvittaessa paikata tulkin avulla.

4.2 Tehtävät

Edunvalvojan tehtävä on valvoa ja turvata lapsen etua. Tehtävien lähtökohtana on lapsen edun toteutumisen varmistaminen edustamalla lasta, tuomalla näkyville lapsen mielipide sekä lapsen kannalta paras ratkaisu.⁹² On syytä huomauttaa, että edunvalvojan tehtäviä ei ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaistakaan listata tyhjentävästi. Lisäksi on syytä huomauttaa, että holhoustoimilain 5 luku ”Edunvalvojan asema ja tehtävät” ei otsikostaan huolimatta tarjoa kovinkaan suurta apua edunvalvojan tehtävistä rikosprosessissa. Kyseisessä luvussa on huomioitu lähinnä taloudellisia etuja sekä sairaan tai vammaisen hoitoon ja kuntoutukseen liittyviä seikkoja.

ETL 4:8.1 toteaa selvästi, että edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu. Edunvalvojan määräämisessä lapselle rikosasiassa on siten kyse vain yhtä tiettyä prosessia koskevasta väliaikaisesta ja rajatusta tehtävästä, joka ei kata esimerkiksi tuomion täytäntöönpanoon liittyviä tehtäviä⁹³. Näin ollen edunvalvojan tehtävät rajautuvat sen mukaan, mitä rikosasiaa varten edunvalvoja on määrätty. Lapsella voi olla yhtäaikaaisesti käynnissä useampi rikosprosessi, joten edunvalvojan on syytä huomioida tehtäviään hoitaessaan, mitä prosessia varten hänet on määrätty. Rikosasian käsittely päättyy lähtökohtaisesti tuomion antamiseen. Nähdäkseni tämän jälkeen edunvalvojalla voi olla vielä velvollisuus hoitaa tehtäviä liittyen mahdolliseen muutoksenhakuun. Lisäksi Fredman on huomauttanut, että jotkin käräjäoikeudet ovat määränneet, että asianomistajana olevalle lapselle määrättävän edunvalvojan tulee myös periä tuomitut korvaukset ja tilittää ne päämiehelle tai tämän lailliselle edustajalle⁹⁴. Jos lainsäädäntöä tulkitaan puhtaasti sanamuodon mukaisella tulkinnalla, niin kyseinen toimintatapa ei kuulu edunvalvojan tehtäviin. Sen sijaan, jos asiaa tarkastellaan teleologisella tulkinnalla,

⁹² Heikkilä ym. 2018, 27.

⁹³ Fredman 2021, 652.

⁹⁴ Fredman 2021, 653.

missä huomioidaan kappaleessa 2.1 esitelty lapsen oikeuksien komitean linjaama tulkintakäytäntö, niin lapsen edun mukaisesti kyseinen tehtävä nähdäkseni kuuluu edunvalvojalle.

Kappaleessa 2.3 kuvatulla tavalla edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa. Edunvalvojan määräyksen oleminen voimassa rikosasian käsittelyn loppuun asti tarkoittaa sitä, että edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa rikosasian käsittelyssä syyteharkinnan, käräjäoikeuskäsittelyn ja mahdollisen muutoksenhakuvaiheen ajan, sen mukaan miten pitkälle asia etenee⁹⁵. Esitutinnan osalta kuulustelut ovat keskeinen paikka, jossa lapsen puhevaltaa tulee käyttää. Lapsi on tietysti se, joka kuulustellaan eli edunvalvojalla ei ole oikeutta kuulustelussa vastata lapsen puolesta kysymyksiin. Sen sijaan edunvalvoja vastaa esimerkiksi kysymyksiin siitä vaaditaanko asiassa rangaistusta tai suositutaanko asiassa sovitteluun. Esitutkinnassa olennaista on myös esittää vahingonkorvausvaatimukset. Tätä varten edunvalvojan tulee oma-aloitteisesti tai poliisin pyynnöstä toimittaa vahingonkorvausvaatimuslomake. Tuomioistuimissa puolestaan keskeisiä ovat suulliset oikeudenkäynnit. Toisaalta puhevallan käyttäminen ei rajaudu vain tällaisiin nimenomaisiin suullisiin prosesseihin. Puhevaltaa voi olla tarpeen käyttää muissakin vaiheissa prosessia. Edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa vastatessaan erilaisiin viranomaisten yhteydenottoihin prosessin aikana. Lisäksi edunvalvoja voi harkintansa mukaan hakea muutosta käräjä- tai hovioikeuden tuomioon.

Miten sitten edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa? Tavanomaisessa rikosprosessissa oikeusavustajan työ on päämiehen oikeudellisten etujen valvomista päämiehen toimiohjeita noudattaen. Sen sijaan edunvalvoja päättää itse omista toimiohjeistaan. Päämiehen edusta päättäminen ei ole kuitenkaan täysin vapaata harkintaa.⁹⁶ Holhoustoimilain 43.1 §:n mukaan ennen kuin edunvalvoja tekee päätöksen tehtäviinsä kuuluvassa asiassa, hänen on tiedusteltava päämiehensä mielipidettä, jos asiaa on tämän kannalta pidettävä tärkeänä ja kuuleminen voi tapahtua ilman huomattavaa hankaluutta. Näin ollen edunvalvojan on huolehdittava, että lapsi saa esittää näkemyksensä. Koska oikeudenkäynnit voivat olla hyvinkin pitkiä prosesseja ja kestää vuosikausia, tulee pitkän prosessin ohella huomioida lapsen kehitys. Mielestäni lapsen näkemystä on tiedusteltava tarvittaessa samasakin asiassa uudestaan, jos aikaa on kulunut esimerkiksi vuosi tai enemmän. Näin ollen ei ole riittävää, että lapsen mielipidettä on kysytty esitutinnan aikana ja asian ollessa neljä vuotta myöhemmin hovioikeudessa, ei lapsen mielipidettä tiedustella enää uudelleen. Näkemystä kysyttäessä tulee asiaa pohjustaa lapselle riittävissä määrin hänen ikätasonsa mukaisesti. Lapselle on esimerkiksi kuvailtava tapauksen erilaisten vaihtoehtojen.

⁹⁵ Fredman 2021, 654.

⁹⁶ Fredman 2021, 659.

Lapsella ei ole kuitenkaan mitään velvollisuutta ottaa kantaa asiaan, vaan kyse on täysin vapaaehtoisuuteen perustuvasta oikeudesta. Kyse on mahdollisuuden tarjoamisesta. Lisäksi tilanne voi olla se, että lapsi on niin nuori, ettei hän kykene ymmärtämään asiaa ja/tai ilmaisemaan mielipidettään riittävässä määrin selkeästi. Tämän holhoustoimilain määrittelemän yhteistoiminnan edellytyksenä on, että lapsi kykenee ymmärtämään kysymyksessä olevan asian tai toimenpiteen merkityksen⁹⁷. Holhoustoimilain 43.2 §:n mukaan kuuleminen ei olekaan tarpeen, jos päämies ei kykene ymmärtämään asian merkitystä. Vastaavasti, jos päämies ei kykene ilmaisemaan itseään ja mielipiteitään, häntä ei ole tarpeen kuulla⁹⁸. Luonnollisesti lapsi ei kykene ymmärtämään asian merkitystä taikka ilmaisemaan itseään, jos hän on kovin nuori taikka hänellä on tavanomaiseen toimintaan vakavasti vaikuttava sairaus. Esimerkiksi tapauksessa KKO 2008:93 ei ole juurikaan käsitelty kysymystä lapsen oman mielipiteen huomioon ottamisesta. Kyseessä oli 4,5-vuotias poika, joka oli ympärileikattu.⁹⁹ Edunvalvojan tulee siten kyetä tekemään lapsen oikeuksia toteuttavia päätöksiä myös täysin ilman lapsen omaa mielipidettä. Haluan korostaa, että tällöinkään kyse ei kuitenkaan ole vapaasta harkinnasta, vaan edunvalvojan tulee tehdä päätös siten, että hän valitsee parhaiten lapsen oikeuksia toteuttavan vaihtoehdon.

Paitsi, että lasta on kuultava, on lähtökohtana myös hänen tahtonsa huomioiminen, jos hän kykenee riittävään tahdonmuodostukseen. Esimerkiksi 17-vuotiaan rikoksen uhrin voidaan lähtökohtaisesti olettaa kykenevän päättämään siitä, haluaako hän vaatia rangaistusta ja korvauksia. Tästä tahdosta ei tulisi poiketa ilman vankkoja perusteita.¹⁰⁰ Mielestäni on perusteltua, että mitä vanhemmasta ja kypsemmästä lapsesta on kyse, sitä suurempi painoarvo hänen toiveilleen ja mielipiteilleen tulee antaa. Kuitenkin huomioiden lapsen yksilöllinen kehitys. Lapsen tahdon huomioimisen tulee lähtökohtaisesti vaikuttaa edunvalvojan toimintaan, mutta toisaalta kyseeseen ei saa tulla tilanne, jossa päätöksentekoa koskeva valta ja vastuu siirtyy lapselle. Lopputulos ei myöskään automaattisesti ole lapsen näkemyksen mukainen. Esimerkiksi tapauksessa KKO 2016:24 oli kyse 7 ja 12 -vuotiaista pojista, joille oli tehty ympärileikkaukset. Pahoinpitelyä koskevassa rikosasian käsittelyssä silloin jo 15-vuotias poika oli itsenäisen puhevaltansa nojalla ilmoittanut, ettei hän vaadi rangaistusta eikä toivo asian etenevän. Edunvalvojan sijainen oli kuitenkin tästä huolimatta ilmoittanut

⁹⁷ HE 146/1998, 51.

⁹⁸ Fredman 2021, 660.

⁹⁹ KKO 2008:93.

¹⁰⁰ Fredman 2021, 660.

pysyvänä aikaisemmin esittämissään muutosvaatimuksissa.¹⁰¹ Edunvalvojan tulee pyrkiä asettumaan päämiehensä sijaan ja miettiä, miten päämies asiasta ajattelisi, jos ei olisi sitä olosuhdetta, joka edunvalvojan tarpeen on aiheuttanut¹⁰². Edunvalvoja tekee siten asiassa punnintaa, missä hän huomioi lapsen antaman näkemyksen ja toisaalta lapsen edun suhteessa muihin asiaan liittyviin intresseihin. Edunvalvojan tulee valita parhaiten lapsen oikeuksia toteuttava vaihtoehto.

Koko edunvalvojan määrääminen perustuu siihen, että lapsen ja huoltajan välillä on intressiristiriita. Sen vuoksi on hyvin erikoista, että lähtökohtaisesti edunvalvojan tehtäviin kuuluu myös huoltajan kuuleminen ennen päätöksentekoa. Jos lapsella on kaksi huoltajaa, on huolellisen edunvalvojan tiedusteltava ainakin sen huoltajan mielipidettä, joka ei ole asiassa osapuolena. Sen sijaan syytteessä olevan huoltajan kuuleminen voi olla tarpeetonta, jos jo etukäteen on selvää, että edut ovat niin ristiriitaiset, ettei kuulemisella ole merkitystä.¹⁰³ Yhteydenotto saattaa myös vaarantaa rikosasian selvittämisen, joten asiasta on syytä sopia ennen yhteydenottoa poliisin kanssa¹⁰⁴.

Edunvalvoja voi tehtävissään joutua ottamaan kantaa siihen, vaatikko hän rangaistusta lapsen vanhemmille sekä vaaditaanko vanhemmilta korvauksia asiasta. Moraalisia seikkoja punniten päätös voi olla helppo antaa – rikollisen kuuluu saada rangaistus teostaan ja aiheutettu vahinko tulee korvata. Lapsen edun huomioiminen voi kuitenkin monimutkaistaa asiaa. Mitä seurauksia asialla voi olla perheelle ja kodille, jossa lapsi tulee myös tuomion antamisen jälkeenkin kasvamaan. Vähävaraيسssa perheessä korvausten ulosmittaaminen voi vaikuttaa perheen toimeentuloon merkittävästi. Ulosmitattu summa puolestaan voisi jäädä vuosikausiksi odottamaan pankkitilille sitä, että lapsi aikuistuttuaan saa rahat käyttöönsä. Siten tilanne, jossa korvauksiin menevä raha jääkin perheen käyttöön voi olla kokonaisuutena arvostellen lapsen edun kannalta parempi. Myös Fredman on todennut, että rangaistusta ja korvausta ei tule aina automaattisesti vaatia. Jos korvauksia on vaadittu, ja ne tuomitaan ja edunvalvojasta annettu määräys ei ulotukaan korvausten perintään, on edunvalvojan hyvä informoida holhousviranomasta siitä, että lapselle on tuomittu korvaus, jonka periminen edellyttää toimenpiteitä.¹⁰⁵

¹⁰¹ KKO 2016:24.

¹⁰² Fredman 2021, 660.

¹⁰³ Fredman 2021, 661.

¹⁰⁴ Heikkilä ym. 2018, 47.

¹⁰⁵ Fredman 2021, 660–661.

Todistajan kieltäytymisoikeudesta päättäminen on myös edunvalvojan tehtävä. Kyseessä on nimitäin ehdottomasti päätös, jossa tarvitaan asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa. Todistajan kieltäytymisoikeudessa on kyse lapsen henkilöä koskevasta asiasta.¹⁰⁶ Siten alle 15-vuotiaan osalta asiasta päättää edunvalvoja ja 15 vuotta täyttäneellä on itsenäinen puhevalta edunvalvojan ohella. LOS:n 40 artikla 4. kohdan mukaan lasta ei kuitenkaan saa pakottaa todistamaan. Näin olleen tilanne, jossa edunvalvoja katsoo, ettei kieltäytymisoikeuteen ole tarpeen vedota, mutta lapsi ei halua puhua, on vähintäänkin hankala. Nähdäkseni tilanteessa mahdollista on, että edunvalvoja pyrkii parhaansa mukaan kertomaan lapselle asian taustat ja seuraukset sille, jos lapsi ei todista. Jos lapsi ei tästäkään huolimatta halua todistaa, ei edunvalvojalle jää toisintoimimismahdollisuutta, vaan asiassa tulee vedota kieltäytymisoikeuteen. Tilanne on mielestäni toinen, mikäli esitutinnan aikaisemmassa vaiheessa kieltäytymisoikeuteen ei ole vedottu ja lapsi on jo todistanut. Tällöin, jos lapsi myöhemmässä vaiheessa haluaakin vedota kieltäytymisoikeuteen, voi edunvalvoja lapsen puhevaltaa käyttämällä tehdä asiassa lapsen mielipiteen vastaisen päätöksen (edellyttäen tietysti, että se on lapsen edun mukainen). Tällöin aikaisempi esitutkimateriaali ei mene kieltäytymisoikeuden perusteella hyödyntämiskieltoon.

Mielestäni myös edunvalvojan on syytä huomioida päätöksenteossaan ETL 4:7, jossa säännellään lapsen kohtelusta esitutkinnassa. Lainkohdan mukaan lasta on kohdeltava ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Lain esitöissä on todettu, että lapsen ikä, kehitystaso, mielentila tai hänen ominaisuutensa muuten saattavat olla sellaisia, että esitutkintatoimenpiteen suorittamisesta aiotulla hetkellä tai myöhemminkin saattaa aiheutua hänelle haittaa. Tällöin voidaan kyseenalaistaa tutkintatoimenpiteen rikostutkinnallinen tarkoituksenmukaisuus.¹⁰⁷ Toisin sanoen edunvalvojan ei tule tehdä päätöksiä siten, että keskeisenä tarkoituksena on rikosprosessissa onnistuminen eli esimerkiksi (mahdollisimman kova) tuomion saaminen tekijälle. Keskiössä tulee olla lapsen etu, mikä voi velvoittaa edunvalvojaa tekemään päätöksiä, jotka eivät edistä rikostutkinnallisia seikkoja. Lisäksi edunvalvojan tehtävänä voi olla pohtia käytännönjärjestelyitä, jotta ETL 4:7 mukaisesti tutkintatoimenpiteistä ei aiheudu lapselle tarpeetonta haittaa¹⁰⁸.

¹⁰⁶ EOAK 335/4/12, 5.

¹⁰⁷ HE 222/2010, 195.

¹⁰⁸ Esimerkiksi oikeusasiamies on todennut ratkaisussaan, että edunvalvojan kanssa olisi tullut keskustella vaihtoehtoista kuulustelupaikan ja -ajan valinnasta, jotta olisi voitu kartoittaa olisiko koulussa toteutetulle kuulustelulle ollut muita vaihtoehtoja. EOAK 3150/2019, 6.

Yhteenvetona edunvalvoja kertoo, mitä seuraavaksi tapahtuu sekä ottaa asioiden ja tilanteen hoitamisesta vastuun¹⁰⁹. Tehtävät painottuvat asianomistajan asemassa oikeudellisten asioiden osalta rangaistusvaatimuksen ja vahingonkorvausten esittämiseen. Epäillyn asemassa tehtävät painottuvat oikeudellisten asioiden osalta rangaistusvaatimukseen ja esitettyihin vahingonkorvauksiin annettavan vastauksen harkintaan.¹¹⁰ Nämä päätökset edunvalvojan tulee tehdä edellä selostettua sääntelyä ja ohjeistusta noudattaen. Keskeistä on, että edunvalvoja pitää mielessään lapsen yksilöllisen edun juuri kyseessä olevassa asiassa.

4.3 Edunvalvoja ja oikeusavustaja – yhteen vai erikseen

Tandem-mallissa edunvalvoja hoitaa lapsen edunvalvojan tehtävät ja lapselle erikseen määrätty avustaja rikosasian oikeudelliseen hoitamiseen liittyvät tehtävät. Edunvalvojaksi nimetään esimerkiksi sosiaalityöntekijä ja tältä toimiohjeet saavaksi oikeudenkäyntiavustajaksi asianajaja.¹¹¹ Pohan ohjeessa on todettu, että Tandem-mallissa rikosasian edunvalvoja hankkii lapselle avustajan ja hoitaa tämän kanssa lapsen asiaa¹¹². Tandem-mallia käsitellään tarkemmin poliisihallituksen ohjeessa ”Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu”. Vaihtoehtona on Yhden juristin -malli, jossa sama oikeustieteellisen koulutuksen omaava henkilö toimii sekä edunvalvojana että avustajana¹¹³.

Edunvalvojan tehtävänä on edellisessä kappaleessa 4.2 mukaisesti keskittyä lapsen edun toteuttamiseen olemalla lapsen tukena. Sen sijaan oikeusavustajan rooli on antaa asiakkaalleen oikeudellista neuvontaa ja hoitaa oikeudelliseen prosessiin kuuluvia toimenpiteitä¹¹⁴. Näin ollen roolit poikkeavat toisistaan ja siten tavoitteet voivat olla jossain määrin erisuuntaiset tai jopa täysin vastakkaiset. Tandem-mallissa hankaluuksia voi siten tuottaa asioiden ratkaiseminen ristiriitatilanteessa. Käytännössä kysymys voi olla esimerkiksi tilanteesta, jossa edunvalvoja kokee, että lapsen edun

¹⁰⁹ Heikkilä ym. 2018, 18.

¹¹⁰ Lehtinen ym. 2022, 45.

¹¹¹ Heikkilä ym. 2018, 129.

¹¹² POL-2019-34669, 21.

¹¹³ Heikkilä ym. 2018, 130.

¹¹⁴ Avustajan roolista voi lukea lisää esimerkiksi Fredmanin teoksesta Rikosasianajajan käsikirja.

kannalta järkevää olisi vedota todistamiseen liittyvään kieltäytymisoikeuteen. Samassa tilanteessa taas oikeusavustaja kokee, että kieltäytymisoikeuteen ei tulisi vedota.

Edunvalvoja tekee päätökset lapsen mielipiteen huomioiden, mutta kuitenkin tarvittaessa tästä poiketen. Edunvalvoja voi siten tehdä itsenäisesti päätöksiä. Sen sijaan oikeusavustajan roolissa tulee noudattaa päämiehen käskyjä. Näin ollen Yhden juristin -mallissa kahdella määräyksellä toimiminen saattaa myös johtaa ristiriitatilanteeseen, jossa juristin tulisi toisaalta käyttää itsenäisesti puhevaltaa edunvalvojana ja toisaalta noudattaa päämiehensä näkemystä avustajana¹¹⁵. Siten Yhden juristin -mallin huonona puolena voidaan mainita edunvalvonnan riippumattomuus. Kansainvälisten sopimusten ja suositusten mukaisesti avustajan ja edunvalvojan ei tulisi olla sama henkilö, koska avustajan tulisi noudattaa päämiehensä tahtoa toimeksiannon hoidossa¹¹⁶.

Avustajan ja edunvalvojan roolit eroavat toisistaan tehtävien sisällön osalta, mutta myös vaadittujen edellytysten osalta. Kuten edellä on todettu, edunvalvojaa eivät koske oikeudenkäyntiasiamiehelle asetetut kelpoisuusvaatimukset. Rikosprosessi voi maallikolle osoittautua hyvinkin hankalaksi. Onko siten kannattavaa asettaa lapsen edunvalvojaksi henkilö, jolla ei ole sitä rikosprosessiin liittyvää ammattitaitoa, jota puolestaan avustajalta edellytetään. Tandem-mallissa avustajana toiminut lakimies on toisaalta kokenut, että edunvalvojat ovat hyvin koulutettuja ja kokeneita myös oikeusasioissa¹¹⁷. Asiaa voi arvioida myös toisinpäin. Avustajana toimiva juristi ei omaa edunvalvontaan liittyvää erityisosaamista eli edunvalvontaa hoitaa henkilö, joka ei ole siihen erikoistunut. Edunvalvonnassa keskeistä on asioiden selostaminen lapselle tämän ikätason edellyttämällä tavalla, lapsen edun arviointi sekä työskentely lapsen kanssa. Tällöin lapsen kohtaamiseen liittyvät tilanteet voivat jäädä hoitamatta tai tulla hoidetuksi välttävästi. Tandem-malli varmistaa lapsen oikeudet esitutkinnassa, kun rikosasian edunvalvoja lastensuojelukoulutuksen ja työkokemuksen myötä tapaa varmuudella lasta esitutinnan aikana ja pitää hänet osallisena omassa asiassaan myös esitutinnan jälkeen¹¹⁸. Kirjallisuudessa onkin todettu, että lapsen osallisuuden varmistamiseksi ja tämän oikeuksien toteutumisen kannalta erillinen rikosasian edunvalvoja on välttämätön¹¹⁹.

¹¹⁵ Heikkilä ym. 2018, 130.

¹¹⁶ Lehtinen ym. 2022, 46.

¹¹⁷ Heikkilä ym. 2018, 201.

¹¹⁸ Heikkilä ym. 2018, 131.

¹¹⁹ Lehtinen ym. 2022, 46.

Lisäksi voidaan miettiä, onko työtaakka liian suuri yhdelle ihmiselle. Onko mahdollista, että lapsen edunvalvonnan huolehtiminen laadullisesti kärsii, jos asiaa ei hoida henkilö, jolla on siihen täysi työpanos. Tandem-mallissa avustajana toimiva lakimies onkin nähnyt mallin etuna sen, että edunvalvoja on voinut hoitaa ne asiat, mihin avustajalla ei ole koulutusta eikä aikaa. Toisaalta työnteon näkökulmasta kritiikkiä on esitetty siitä, että Tandem-mallissa aiheutuu kaksinkertaista työskentelyä. Sen sijaan Yhden juristin -mallissa ei varmuudella tapahdu kaksinkertaista työskentelyä.¹²⁰

Keskeisenä kritiikkinä tulee tietysti nostaa esille taloudelliset seikat. Yksinkertaistaen voidaan todeta, että Tandem-mallista aiheutuu valtiolle tuplakustannukset. Jossain määrin voidaan kuitenkin huomioida se, että avustajan lasku on toisaalta pienempi, kun käytössä on edunvalvoja työparina. Avustajan tuntilaskutus lakimiehenä on myös suurempi kuin edunvalvojan, joka on lähtökohtaisesti sosiaalityöntekijä. Lisäksi voidaan tarkastella sitä, miten Tandem-mallin edunvalvojan läsnäolo ja tuki vähentävät pitkällä tähtäimellä rikoksesta aiheutuvia kokonaiskustannuksia.¹²¹ Tandem-mallin käyttöä ei siten mielestäni tulisi välttää vedoten pelkästään taloudellisiin seikkoihin.

Keskeisimpänä tekijänä tehtäessä valintaa lapsen edunvalvonnan järjestämisestä tulisi puntaroida sitä, mikä malli tosiasiaassa toteuttaa lapsen edun parhaiten. Tandem-mallissa on kyse lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä, jota ammattilaiset pitävät lupaavana käytäntönä¹²². Tandem-mallissa avustajana työskennellyt lakimies ei ole havainnut mallissa mitään haittoja, eikä hän ole kohdannut yhtäkään malliin tyytymätöntä asiakasta¹²³. Puolesta ja vastaan esitettyjen seikkojen perusteella totean, että lähtökohtaisesti Tandem-malli on lapsen edunvalvonnan kannalta parempi vaihtoehto.

¹²⁰ Heikkilä ym. 2018, 130 ja 200.

¹²¹ Heikkilä ym. 2018, 201.

¹²² Lapsiystävällinen oikeudenkäyttö 2015.

¹²³ Heikkilä ym. 2018, 202.

5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

PL 21 § takaa jokaiselle oikeusturvan, mikä pitää sisällään myös oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Perustuslain oikeudet eivät ole vain sanahelinää, vaan yhteisiä pelisääntöjä tulee todella noudattaa. Potilan sanojen mukaan ”*Jos poliisi ei noudata näitä pelin sääntöjä, vastapuoli voi voittaa pelin poliisin tehdessä oman maalin*”¹²⁴. Konkreettisenä seurauksena sääntöjen rikkomisella voi nimittäin pahimmillaan olla, että todistelu joutuu hyödyntämiskieltoon ja tämän seurauksena syyte kaatuu osittain tai jopa kokonaan¹²⁵. Lisäksi, jos lapsen puhevaltaa ei ole järjestetty asianmukaisesti, voi tämä olla menettelyvirhe, jonka perusteella asiassa on syytä myöntää jatkokesittelylupa¹²⁶. Tätä tutkimusta tehdessäni sain kuvan siitä, että pääsääntöisesti edunvalvojan sijaisen määrääminen toteutuu vallitsevan sääntelyn mukaisesti. Tähän osiittaa antaa oikeuskäytäntö tai pikemminkin sen puute. Tiedonhakua tehdessäni ei vastaan tullut juurikaan tapauksia, joissa olisi räikeästi ohitettu tämä viranomaisen velvollisuus.

Määräysten hakemisessa ei toisaalta saa mennä jatkossa toiseenkaan ääripäähän. Toisin sanoen edunvalvojia ei tule alkaa hakemaan ja määräämään liian heppoisin perustein tai varmuuden vuoksi. Nimittäin lapsiin liittyvien asioiden juridisoimisen on nähty lisäävän vastakkainasettelua lasten ja vanhempien välillä ja vaikuttavan kielteisesti perheenjäsenten välisiin suhteisiin¹²⁷. Määräysten hakeminen on hyvällä tasolla ja tähän tulee pyrkiä jatkossakin.

Edunvalvojan sijaisen määrääminen kyllä lähtökohtaisesti sujuu niiltä osin, että edunvalvojia haetaan, mutta nähdäkseni prosessissa on kyllä kehittämisen varaa. Ensimmäisenä on syytä nostaa esille koko rikosprosessia koskeva kuuma peruna – prosessien kesto. Edunvalvojan määrääminen voi viedä aikaa ja tällöin ollaan tilanteessa, jossa lasta ei edusta esitutkinnassa käytännössä kuukaan¹²⁸. Siten lapsen oikeusturva voi vaarantua prosessien pitkittyessä. Edunvalvojan määräämistä

¹²⁴ Vesterbacka 2022, 301.

¹²⁵ Kts. esimerkiksi KKO 2023:14 ja KKO 2013:25.

¹²⁶ KKO 2019:50 kts. perusteluiden kohdat 33 ja 38.

¹²⁷ Hakalehto 2018, 32.

¹²⁸ EAOAK 1299/2018, 4.

koskeva prosessi voi viedä useita kuukausia eikä ole lapsen edun mukaista, jos edunvalvoja nime-
tään vasta sen jälkeen, kun lapsi on jo kuulusteltu taikka asia muutoin selvitetty¹²⁹. Lisäksi nopeasti
toimitettu esitutkinta voi ehkäistä nuorta tekemästä uusia rikoksia¹³⁰.

Prosessin pitkittyminen on erittäin ongelmallista erityisesti väliaikaismääräysten osalta. Väliaikais-
määräyksiä koskevissa asioissa on kyseessä kiireellinen tilanne, jossa lapsen oikeusturva ja rikos-
asian selvittäminen voivat vaarantua pitkittymisen seurauksena. Ongelmallisia ovat tilanteet, joissa
poliisi on hakenut väliaikaismääräystä, mutta sitä ei ole myönnetty. Tällöin poliisi voi tehdä kantelun
hovioikeuteen väliaikaismääräyksen hylkäämisestä. Kyseessä on kanteluasia, jonka perusteella
hovioikeus voi käräjäoikeuden kieltävästä kannasta poiketen hyväksyä väliaikaismääräyksen.
Asiaa ei ole pakko palauttaa takaisin käräjäoikeudelle, vaan hovioikeus voi oikaista asian oman rat-
kaisunsa yhteydessä, mikä nopeuttaa tilanteen korjaamista hieman¹³¹. Koska väliaikaismääräystä
koskevat tilanteet ovat kiireellisiä, voi tilanne kuitenkin johtaa siihen, että hovioikeuden päätös tulee
liian myöhään. Esimerkiksi Helsingin hovioikeuden ratkaisuissa S 23/306 ja S 23/302 oli todettu,
että väliaikaismääräyksen perusteet olisivat olleet olemassa, mutta käräjäoikeuden antama rat-
kaisu oli ollut kielteinen. Siinä vaiheessa, kun hovioikeus käsitteli asiaa, oli jo asiaa koskeva perus-
muotoinen edunvalvojan sijaista koskeva määräys ehditty saattaa loppuun.¹³² Tällaisissa tilanteissa
virheen korjaaminen kantelun kautta ei ole enää hyödyksi. Lapsen etu ja oikeusturva on jo ehtinyt
vaarantua. Nähdäkseni nykyinen järjestelmä ei turvaa riittävällä tavalla lapsen oikeusturvan ja edun
toteutumista. Kuten olen kappaleessa 3.4 tuonut esille, ongelma voi olla poliisin tekemissä hake-
muksissa. Tällöin asia olisi korjattavissa lapsirikostutkijoiden paremmalla koulutuksella edunvalvo-
jan määräämiseen liittyvän prosessin osalta.

Toisekseen on todettava, että prosessin kulkua selvittäessäni havaitsin, että vaihtelua oli. Osaltaan
hakemista koskevan prosessin eteneminen on sen varassa, minkä alueen viranomaiset ovat ky-
seessä. Prosesseissa on havaittavissa niin sanottuja tapakulttuuriin perustuvia seikkoja. On selvää,
että lapsen edun tulee toteutua kaikkialla Suomessa mahdollisimman yhdenvertaisesti. Näin ollen
tavoitteena on, että kaikilla poliisilaitoksilla noudatettaisiin mahdollisimman yhdenmukaista menet-
telyä edunvalvojan määräämiseen liittyvissä prosesseissa. Lisäksi vastaavissa tilanteissa tulisi

¹²⁹ Tuominen 2014, 17.

¹³⁰ HE 222/2010, 43 ja 189.

¹³¹ Kts. esimerkiksi Helsingin HO ratkaisut S 22/2518 ja S 22/2469.

¹³² Helsingin HO S 23/306 ja S 23/302.

saada käräjäoikeudesta riippumatta sama tulos ja suunnilleen yhtä nopeasti. Tässäkin ratkaisuna voisi toimia koulutus. Jotta käytäntöjä saataisiin yhtenäistettyä, edellyttäisi tämä nimenomaisesti valtakunnallisia koulutuksia prosessissa toimiville viranomaisille.

Eteenpäin on kyllä jo tultu. Merkittävä edistysaskel on ollut nähdäkseni edunvalvojan sijaisen määrääminen myös muulle kuin asianosaiselle. Tämä uudistus toteutettiin ETL:n uudistuksella 23.3.2023/453¹³³. Lakiuudistusta edeltävä oikeuskäytäntö oli epäselvä, vaikka selkeää oli, että todistajan asemassa oleva lapsikin voi tarvita edunvalvojan sijaisen. Tilanne, jossa todistajan asemassa olevalle lapselle ei voitaisi määrätä edunvalvojaa, voisi vaarantaa lapsen oikeusturvan.¹³⁴

Lapsella on kyllä edellä selostetun mukaisesti lainsäädännön tasolla määritelty oikeus edunvalvojan. Oikeus takaa sen, että edunvalvojan saa. Mutta kuka tai mikä takaa sen, mitä edunvalvoja tekee. Edunvalvojan toiminnalle ei ole asetettu sisällöllisiä määräyksiä eli lapsella ei ole sinällään mitään laatutakuuta siitä, miten edunvalvoja hänen asioitaan hoitaa. Tässä olisi nähdäkseni tarpeen tehdä jatkotutkimusta. Edunvalvojan sijaisen onnistumista tehtävissään voitaisiin mitata laadullisella tutkimuksella. Kohdennetusti voitaisiin tehdä tutkimusta lapsista, jotka ovat olleet mukana rikosprosessissa niin, että puhevaltaa on käyttänyt määrätty edunvalvoja. Näiden lasten kokemuksia voitaisiin verrata sellaisiin lapsiin, joiden puhevaltaa on käyttänyt heidän huoltajansa.

Kaiken kaikkiaan edunvalvojan määrääminen toimii kokonaisuutena varsin kelvollisesti. Kuitenkin edellä esille nostettuihin seikkoihin tulisi kiinnittää huomiota. Lapset ovat puuttuvan oikeustoimikelpoisuutensa vuoksi lähtökohtaisesti heikoin osapuoli tilanteissa, joissa aikuisten tai yhteiskunnan edut ovat ristiriidassa lapsen edun kanssa. Näin ollen on erittäin tärkeää, että viranomaiset valvovat lapsen edun toteutumista.¹³⁵ Edunvalvojan sijaisen määrääminen on keskeisin toimenpide, jolla lapsen etua toteutetaan sellaisissa tilanteissa, jossa huoltajat eivät siitä voi huolehtia.

¹³³ Kts. HE 217/2022, 133–134.

¹³⁴ Tästä esimerkkinä oikeusasiamiehen ratkaisu Dnro 335/4/12.

¹³⁵ Hakalehto 2018, 31.

LÄHTEET

Virallisaineisto

Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä, 17.11.2010

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU, rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäättöksen 2001/220/YOS korvaamisesta (Uhridirektiivi)

Euroopan unionin perusoikeuskirja 2000/C 364/01, julkaistu Euroopan yhteisöjen virallisessa lehdessä 18.12.2000 (Euroopan unionin perusoikeuskirja)

Euroopan unionin perusoikeusviraston muistio lapsiystävällinen oikeudenkäyttö – ammattilaisen näkemyksiä ja kokemuksia, 5.5.2015, saatavilla osoitteessa: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-child-friendly-justice-professionals-summary_fi.pdf. Luettu 5.3.2024. (Lapsiystävällinen oikeudenkäyttö 2015)

HE 144/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi esitutkintalain 3 luvun 11 §:n ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n ja 5 luvun 13 §:n muuttamisesta (HE 144/2022)

HE 217/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi (HE 217/2022)

HE 177/2018 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 177/2018)

HE 222/2010 vp Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi (HE 222/2010)

HE 252/2006 vp Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 252/2006)

HE 146/1998 Hallituksen esitys eduskunnalle holhoustoimilain säädännön uudistamiseksi (HE 146/1998)

Sopimus Euroopan unionista, allekirjoitettu 7.2.1992 (SEU)

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, annettu 10.12.1948

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon, annettu 29.5.2013 (Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti 14/2013)

Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista, hyväksytty YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989, Suomessa voimaan laintasoisena 20.7.1991 (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista, LOS)

Oikeuskäytäntö

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu Dnro 1299/2018, annettu 30.5.2018 (EAOAK 1299/2018)

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu Dnro 335/4/12, annettu 23.8.2013 (EOAK 335/4/12)

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu Dnro 3150/2019, annettu 5.6.2020 (EOAK 3150/2019)

Helsingin hovioikeus 21.9.2023 nro 1368 Dnro S 23/302

Helsingin hovioikeus 21.9.2023 nro 1370 Dnro S 23/306

Helsingin hovioikeus 2.12.2022 nro 1696 Dnro S 22/2518

Helsingin hovioikeus 8.12.2022 nro 1705 Dnro S 22/2469

Helsingin hovioikeus 13.3.2023 nro 409 Dnro R 21/2260

Itä-Uudenmaan käräjäoikeus 16.3.2022 nro 111257 Dnro R 21/2444

KKO 2004:44

KKO 2008:93

KKO 2016:24

KKO 2019:50

Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus 10.11.2021 nro 147662 Dnro R 21/665

Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus 28.1.2022 nro 103977 Dnro R 21/2930

Pirkanmaan käräjäoikeus 23.9.2022 nro 1006 0266 dnro H758/2022/2728

Turun hovioikeus 16.3.2015 nro 10652 (THO 2015:1)

Kirjallisuus

- Aarnio, A. 2006: Tulkinnan taito – Ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Talentum. (Aarnio 2006)
- Ellonen, N. & Rantaeskola, S. 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulu. Juvenes Print. Tampere. (Ellonen ym. 2016)
- Fredman, M. – Kanerva, J. – Tolvanen, M. & Viitanen, M. 2020: Esitutkinta ja pakkokeinot. (Fredman ym. 2020)
- Fredman, M. 2021: Rikosasianajan käsikirja. Alma Talent. Helsinki. (Fredman 2021)
- Hakalehto, S. 2018: Lapsioikeuden perusteet. Alma Talent. (Hakalehto 2018)
- Heikkilä, M. – Rantaeskola, S. & Suikkanen-Malin, T. 2018: Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa. Warelia. Tyrvää-Vammala-Sastamala. (Heikkilä ym. 2018)
- Hirvonen, A. 2011: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisiä oikeustieteen julkaisuja. Helsinki. (Hirvonen 2011)
- Jokela, A. 2024: Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. Alma Talent. Helsinki. (Jokela 2024)
- Kuuliala, M. & Tornberg, J. 2015: Suomen edunvalvontaoikeus. Alma Talent Oy. Helsinki. (Kuuliala ym. 2015)
- Laakso, M. & Marjomaa, P. 2012: Edunvalvoja – se on minua varten. Lasten ja edunvalvojien kokemuksia edunvalvojasta lastensuojelussa ja rikosprosessissa. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 19. Helsinki. (Laakso ym. 2012)
- Lappi-Seppälä, T. – Hakamies, K. – Helenius, D. – Melander, S. – Nuotio, K. – Ojala, T. & Rautio, I 2022: Rikosoikeus – Oikeuden perusteokset. Alma Talent. (Lappi-Seppälä ym. 2022)
- Lehtinen, M. – Rossi, M. 2022: Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkimiseen. Barnahus. Paino Grano Oy. Helsinki. (Lehtinen ym. 2022)
- Miettinen, T. 2016: Oikeustieteellinen opinnäyte – artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Kokoomateos. Julkaistu Edilexissä. Luettu: 20.1.2024. (Miettinen 2016)
- Mäenpää, O. 2023: Hallinto-oikeus – Oikeuden perusteokset. Alma Talent. (Mäenpää 2023)

Nuutila, A. 1996: Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Helsinki. (Nuutila 1996)

Silvennoinen, E. 2020: Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa. Yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta. Itä-Suomen yliopisto. Väitöskirja. (Silvennoinen 2020)

Tuominen, M. 2014: Lapsen edunvalvonta esitutinnan näkökulmasta. Poliisiammattikorkeakoulu. Tampere. (Tuominen 2014)

Vesterbacka, M. (toim.) 2022: Kun isolla kengällä astuu, jää iso jälki. Kahdeksantoista näkökulmaa poliisin työhön. 5. uudistettu painos. Poliisiammattikorkeakoulu. Tampere. (Vesterbacka 2022)

Vuorenpää, M. – Helenius, D. – Hietanen-Kunwald, P. – Hupli, T. – Koulu, R. – Lappalainen, J. – Lindfors, H. – Niemi, J. – Rautio, J. – Saranpää, T. – Turunen, S. & Virolainen, J. 2021: Prosessioikeus – Oikeuden perusteokset. Alma Talent. (Vuorenpää ym. 2021)

Välimäki, P. 2008: Holhoustoimen pääpiirteet. Helsinki. (Välimäki 2008)

Muut lähteet

Auvinen, H. 2023: Huoltajien läsnäolon vaikutus nuoreen kuulustelutilanteessa. Poliisiammattikorkeakoulu. AMK-opinnäytetyö. (Auvinen 2023)

Heikkinen, L. 2023: Lapsen edunvalvonta rikosprosessissa – Kaakkois-Suomen malli. Poliisiammattikorkeakoulu. AMK-opinnäytetyö. (Heikkinen 2023)

Manning, R. – Levine, M. – Collins, A. 2007: The Kitty Genovese Murder and the Social Psychology of Helping: the parable of the 38 witnesses, saatavilla osoitteessa: <https://web.archive.org/web/20110928071553/http://www.psych.lancs.ac.uk/people/uploads/Mark-Levine20070604T095238.pdf>. Luettu 13.2.2024.

Poliisi (AMK) -tutkinnon opetussuunnitelma (180op) 2022-2024.

Poliisihallitus 2013: Lapsi asianomistajana ja todistajana esitutkinnassa. Ohje. POL 2020/2013/5071.

Poliisihallitus 2019: Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. Ohje. POL-2019-34669.

Poliisin Kameleon-lomake: Hakemus edunvalvojan määräämiseksi.

Sukula, A. 2023: Lapsen edunvalvonnan järjestäminen rikosprosessissa. Helsingin yliopisto. Pro Gradu -tutkielma. (Sukula 2023)